

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΠΟΚΑΛΥΨΙ ΤΟΥ ΒΑΡΟΥΧ

(ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΒΑΡΟΥΧ)

(Εισαγωγή — Κείμενο και Σχόλια)

Υ Π Ο

ΣΑΒΒΑ ΧΡ. ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Εισαγωγή

1. Χειρόγραφος παράδοσι, Περιεχόμενο, Χαρακτηήρας τοῦ ἔργου.

Τὸ ἔργο σώζεται σὲ δύο μόνο ἑλληνικά χειρόγραφα : εἰς τὸ Add 10073 τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου, πὸ ἐξέδωκε ὁ M. R. James τὸ 1896, καὶ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 46 τῆς Ἀγίας Μονῆς τῆς Ἀνδρου, πὸ ἐξέδωκε ὁ J. C. Picard. Ἡ ἱστορία τῆς εὑρέσεως τοῦ κειμένου τοῦ Ἑλληνικοῦ Βαρούχ δὲν ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστη. Ὅ,τι πρέπει νὰ σημειωθῆ εἶναι ὅτι καὶ τὰ δύο ἑλληνικά χειρόγραφα, τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου (Α') καὶ τῆς Ἀνδρου (Β'), παρουσιάζουν ἐλάχιστες μεταξὺ των διαφορές, καὶ εἶναι προφανῶς ἀντίγραφα τοῦ ἰδίου παλαιότερου χειρογράφου πὸ ἀπωλέσθη (J. C. Picard, *Apocalypsis Baruchii Graece*, Leiden 1967, σελ. 69). Τὸ κείμενο σώζεται καὶ σὲ νοτιοσλαυονική (τέσσερα χειρόγραφα) καὶ σὲ ρωσική μετάφρασι (τρία χειρόγραφα). Κατὰ τὸν E. Turdeanu (*Apocryphes bogomiles et apocryphes pseudo-bogomibes*, II, *Revue de l'Histoire des Religions*, CXXXVIII, 2, 1950, σελ. 176-218, «L' Apocalypse de Baruch», σελ. 177-81), ἡ νοτιοσλαυονική μετάφρασι εἶναι ἀρχαιότερη τῆς ρωσικῆς. Τὸ κείμενο βρισκομε μεταφρασμένο στὶς κύριες εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες ἐντὸς τῶν μεγάλων συλλογικῶν ἔργων τοῦ Charles, τοῦ Kautzsch καὶ τοῦ Riessler μεῖσαγωγῆς καὶ σχόλια.

Τὰ ἑλληνικά χειρόγραφα φέρουν τὴν ἐπιγραφή Ἐπιγραφή Ἐπιγραφή καὶ Ἀποκάλυψις Βαρούχ, πρόκειται δὲ περὶ ἑνὸς ταξειδίου τοῦ Βαρούχ, μαθητῆ τοῦ Ἰερεμίας, στὰ διάφορα στρώματα τῶν οὐρανῶν. Ὁ Βαρούχ, καὶ στὸ κείμενο αὐτό, ἀρχίζει μεθρηνοὺς γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς Ἰερουσαλήμ, χωρὶς ὅμως νὰ ἀκολουθοῦν οἱ γνωστὲς μας ἀπὸ τὰ βιβλία 4 Ἐσδρας καὶ Συριακὸς Βαρούχ παρηγορίες. Ἐδῶ, καθαρὰ καὶ ξάστερα συνιστᾶται: «Παῦσον τὸν Θεὸν παροξύνειν, καὶ ὑποδείξω σοὶ ἄλλα μυστήρια τούτων μερίζονα». Ὅχι πιά ἡ Ἰερουσαλήμ ἀλλὰ οἱ οὐρανοὶ ἐνδιαφέρουν καὶ ὅ,τι ἔχει ἐκεῖ ἐτοιμάσει ὁ Θεὸς γιὰ τοὺς δικούς του. Ἐχει χαθεῖ πιά κάθε ἐλπίδα ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους,

γι' αὐτὸ ἀπὸ τὸ κείμενο χαρακτηριστικὰ ἀπουσιάζει τὸ μεσσιανικὸ ἐσχατολογικὸ στοιχεῖο. Ἐπίσης, τὸ ἀδαμικὸ στοιχεῖο, ποῦ ἦταν τόσο ἔντονο εἰς τις δύο ἄλλες μεγάλες Ἀποκαλύψεις, ἐδῶ εἶναι ἀνύπαρκτο. Ὁ Βαρούχ ὁδηγημένος, ἀπὸ τὸν ἄγγελο Φαμαήλ βλέπει τὸ οὐράνιο Σύμπαν καὶ τὰ θεῖα μυστικά τοῦ ἄδη καὶ τὸ μέγεθος τῆς καταδίκης ἐκεῖ, τὰ ἄστρα καὶ τις κινήσεις τους πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου, τὴν κατοικία τῶν ἐκλεκτῶν καὶ τῶν ἀγγέλων, καθὼς καὶ τὰ λειτουργήματα τῶν ἀγγέλων, ἰδιαίτερα τῆ μεσιτεία τους πλησίον τοῦ Κυρίου (Πρβλ. Ἐνώχ 17-36). Τὰ δύο αὐτὰ τελευταῖα θέματα ἔχουν ἰδιαίτερη βαρύτητα γιὰ τὸν συγγραφέα ἀφοῦ θέλει νὰ κινήσῃ τὸν ἀναγνώστη εἰς μετάνοια. Ἐπίσης, εἶναι χαρακτηριστικὴ γιὰ τὸ κοσμοεἰδωλο τοῦ συγγραφέα ἡ ἔντονη ἀνάμιξις εἰδωλολατρικῶν μυθολογικῶν στοιχείων. Ὁ C. C. Torrey (Jewish Encyclop. I, 1901, σελ. 674) δὲν βρίσκει κάποιον ἰδιάζον θρησκευτικὸ στοιχεῖο σ' αὐτὴ τὴν Ἀποκάλυψιν· δὲν μοιάζει καθόλου μὲ τὸν τύπον ἀποκαλύψεως, ὅπως π.χ. αὐτὴ τοῦ Ἐνώχ, ἀντιπροσωπεύει κάτι 'χονδροειδὲς' μᾶλλον ἢ 'ἐντυπωσιακόν'. Ἀντίθετα ὁ Picard ('Ἐνθ' Ἀνωτ., σελ. 64, σημ. 1) παρατηρεῖ: «Μία τέτοια ἀντίληψις ἀποδείχνει μιὰ πλήρη ἔλλειψις κατανοήσεως τῆς ἑλληνικῆς ἀποκάλυψης τοῦ Βαρούχ». Μὲ τὸ θέμα ὅμως αὐτὸ θὰ ἀσχοληθοῦμε παρακάτω ἰδιαίτερα.

Ἡ ἐπίσκεψις περιορίζεται σὲ πέντε οὐρανούς. Πολλοὶ πιστεύουν πὼς τὸ ἑλληνικὸ κείμενο, ἰδίως μετὰ τὸ κεφ. 11, συντομεύθηκε καὶ κολοβώθηκε· ἔτσι κάνει λόγο περὶ 5 οὐρανῶν, ἐνῶ ὁ Ὠριγένης (Περὶ Ἀρχῶν II, 3,6) μνημονεύει 7 οὐρανούς ποῦ βρῆκε στὸ βιβλίον τοῦ προφήτου Βαρούχ. Μεταξὺ Ἰουδαίων καὶ Ἰουδαιοχριστιανῶν ἐγένετο συνήθως λόγος περὶ 7 οὐρανῶν· γι' αὐτὸ παραξενεύεται κανεὶς μὲ τὸν ἀριθμὸ 5. Ὅπως ὅμως παρατηρεῖ ὁ Denis (Introduction aux Pseudep., σελ. 79): «εἶναι δυνατὸ νὰ σταμάτησε τὸ ταξεῖδι εἰς τὸν πέμπτον οὐρανόν, ποῦ ἐνδέχεται νὰ εἶναι τὸ ὄριο μεταξὺ δύο διαφοροποιημένων οὐράνιων χώρων· στὴν περίπτωσι αὐτῆ ὁ Ὠριγένης δὲν παραθέτει τὸν δικὸν μας ἑλληνικὸ Βαρούχ».

Εἶναι πολὺ συζητήσιμο τὸ θέμα τῆς σχέσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βαρούχ πρὸς τὸ Συριακόν, ἀκόμη καὶ πρὸς τὰ Παραλειπόμενα Ἱερειοῦ ποῦ ὠρισμένοι ὀνομάζουν Τέταρτο Βαρούχ. Εἰς τὸν Συριακὸν Β. XX, 3 δίνεται πράγματι ἡ ὑπόσχεσις ἀποκαλύψεων κοσμικῆς διαστάσεως, ποῦ δὲν ἀκολουθοῦν καθὼς τὸ ἔργο προχωρεῖ πρὸς τὸ τέλος του· ἡ ὑπόσχεσις αὐτῆ, λένε ὠρισμένοι, ἐκπληροῦται μὲ τὸν Ἑλληνικὸν Βαρούχ. Κατὰ τὴν ἀποψὴ ὅμως τοῦ Charles, ἡ γενικὴ θεώρησις τοῦ κόσμου ποῦ εἶχε ὁ Βαρούχ πρὶν ἐγκαταλείψει τὰ γῆινα ἀνταποκρίνεται στὴ ραββινικὴ ἀποψὴ ἀνδρῶν ὅπως ὁ Akiba b. Joseph (Sifre Num, 136) καὶ ἄλλων, πὼς ὁ Θεός, ὄχι μόνον στὸ Μωϋσῆ, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλους εὐνοομένους του εὐλαβεῖς ἄνδρες ἐπέτρεψε πρὸ τοῦ θανάτου των νὰ δοῦν δλόκληρον τὸν κόσμον καὶ ὅλα τὰ μυστήρια τῆς φύσεως. Ἄλλοι (Denis, James, Ginzberg)

βρίσκουν κάποιες σχέσεις μεταξύ Ἑλληνικοῦ ἀφ' ἑνός, Συριακοῦ Βαρούχ καὶ Παραλειπομένων Ἱερεμίου ἀφετέρου. Ἀπὸ τὸ Σλαυονικὸ Ἐνώχ, ἐπίσης, εἶτε ἀπευθείας εἶτε ἀπὸ κάποια κοινὴ πηγὴ, ὁ Ἑλληνικὸς Βαρούχ ἔχει τὴν παράστασι τοῦ ἄρματος καὶ τοῦ στεφάνου τοῦ ἡλίου (κεφ. 7-9), ὅπως καὶ τὸ ὄνειο Φοῖνιξ (κεφ. 6). Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ Fr. Cumont βλέπει ἐδῶ περσικὴ μανδαϊκὴ ἐπίδρασι (Textes et Monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra I, 1899, σελ. 44), πολὺ δὲ περισσότεροι ἀκόμα βλέπουν σχέσι μὲ τὴν Ἀποκάλυψι Παύλου, ποὺ χρονολογικὰ ἔπεται τοῦ Βαρούχ, ὅμως μποροῦσε νὰ ἀντλήσει τὴ χριστιανικὴ του κατακλειδα ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ Βαρούχ, ἢ τοῦλάχιστον ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ κείμενο-βάσι τοῦ Βαρούχ. Αὐτὴ τὴ στενὴ σχέσι πρὸς τὸ Σλαυονικὸ Ἐνώχ ἀφ' ἑνός καὶ πρὸς τὴν Ἀποκάλυψι Παύλου τονίζει καὶ ὁ Charles. Εἰς τὸν 2 Ἐνώχ XI-XV καὶ τὸν Ἑλλ. Βαρούχ κεφ. 6-9 ἔχομε τὴν ἀναφορὰ εἰς τὸ ἄρμα τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, εἰς τοὺς ὑπηρετοῦντες τὴν πορεία των ἀγγέλους, καὶ τὴν ἀνανέωσι τοῦ ἡλιακοῦ στεφάνου κάθε καινούργια ἀνατολή. Τὴ μὸλυνσι τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου ἀπὸ τὶς ἀμαρτίες τῶν ἀνθρώπων βρίσκομε καὶ εἰς τὴν Ἀποκάλυψι Παύλου (4), εἰς τὰ κεφ. 7-10 τῆς Ἀποκαλύψεως ἢ τῆς πηγῆς των ἔχομε ἓνα στενὸ παράλληλο πρὸς τὸ θέμα τοῦ Ἑλλ. Βαρούχ κεφ. 12-13, δηλ. τὴν προσφορὰ εἰς τὸ Θεὸ μέσα σὲ κανίσκια τῶν καλῶν ἢ κακῶν ἔργων τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους. Ἀπὸ τὰ παραπάνω φαίνεται πὼς εἶναι καθαρὰ οἰκοδομητικὸς ὁ χαρακτήρ τοῦ ἔργου εἰς τὴν σημερινή του μορφή (βλ. π.χ. τὴν κατακλειδα εἰς τὸ 17,4). Ἡ ὅλη γραφὴ κινεῖται ἐπὶ ἑνὸς ἐπίπεδου, συγγραφῆς καὶ ἀναγνωστῶν, πολὺ χαμηλὸ ἀπὸ γενικώτερη πνευματικὴ ἀποψι. Εἶναι πάντως χαρακτηριστικὸ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς νοοτροπίας τοῦ συγγραφῆς ὅτι ἀπὸ ἠθικὴ σκοπιὰ δὲν βλέπει μόνον τοὺς ἀνθρώπους ἀλλὰ καὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα ὅπως ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη. Ἄς σημειωθῇ ἐπίσης ὅτι δὲν ἠμποροῦμε νὰ ἐκφέρουμε τελικὸ λόγο περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ κειμένου αὐτοῦ, ἂν λάβωμε ὑπ' ὄψιν τὸν παράγοντα τῶν χριστιανικῶν παρεμβολῶν, ποὺ ἰδίως εἰς τὰ κεφ. 4, 11-17 ἔχουν ἐπιφέρει ριζικὴ ἐπεξεργασία εἰς τὸ ἀρχικὸ κείμενο, ἂν δὲν τὸ ἀπῆλειψαν ἐντελῶς. Βέβαια, τὸ ἔργο δὲν προπαγανδίζει ὅποιαδήποτε ἰδιάζουσα χριστιανικὴ διδασκαλία. Ὅ,τι ὑπαινίσσεται ἀπὸ τὰ περιγραφόμενα κατὰ τὸ ταξιδεῖδι τοῦ Βαρούχ εἶναι ἢ μετάνοια τῶν ἀνθρώπων. Ἄν δὲν ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Βαρούχ, τὸ ἀποκαλυπτικὸ στυλ τοῦ οὐράνιου ταξειδιοῦ, τὴν παρακίνησι πρὸς μετάνοια, ὅχι μόνον τὶς περιγραφὰς τοῦ Ἄδη καὶ τοῦ Ὄφι καὶ τῶν κολασμένων κτιστῶν τῆς Βαβέλ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ περὶ τοῦ Φοῖνικος καὶ τῆς στεφάνης τοῦ ἡλίου, καὶ τῆς σελήνης καὶ τῆς μεσιτείας τῶν ἀγγέλων, τῆς πολὺ πλούσιας γενικὰ ἀγγελολογίας, δὲν θὰ ἠμποροῦσε κἄν νὰ θέσῃ κανεὶς θέμα Ἰουδαϊκῆς προέλευσης τοῦ ἔργου. Μπορεῖ ὅμως, ἐξάλλου, νὰ φαντασθῇ κανεὶς ἓναν Ἰουδαῖο, ποὺ ἔχει ἐγκαταλείψει τὴν ἐλπίδα τοῦ Ἰσραὴλ, τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν ἀποκατάστασι, τὴν ἐκλογὴ κτλ., ὅταν μάλιστα ὁ Ἰουδαῖος αὐτὸς εἶναι ὁ Βαρούχ; Ὅχι, αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο.

Γι' αὐτὸ οἱ ἐρευνητὲς συγκλίνουν στὴν ἄποψι: τὸ ἀρχικὸ κείμενο-βάσι τοῦ Ἑλληνικοῦ Βαροῦχ ἦταν ἓνα ἰδιόρρυθμο ἰουδαϊκὸ κείμενο· στὴ σημερινή του μορφή ἔχει πολὺ ἐκχριστιανισθῆ, ὥστε νὰ ἡμποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἔχομε ἐμπρὸς μας ἓνα παράξενο χριστιανικὸ κείμενο.

2. Ἐνότης τοῦ ἔργου, σκοπός, τόπος καὶ χρόνος συγγραφῆς.

Τὸ ζήτημα τῶν χριστιανικῶν παρεμβολῶν εἰς τὸν Ἑλληνικὸ Βαροῦχ δημιουργεῖ σοβαρὰ προβλήματα γιὰ τὴ σωστὴ ἐκτίμησι τοῦ ἔργου. Ἡ ἱστορία τοῦ κεφ. 4 π.χ. περὶ τοῦ ἀμπελιοῦ ὡς τοῦ ἀπαγορευμένου καρποῦ στὸν παράδεισο, ἢ κάποια συγγένεια μὲ τὸ ταξίδι τοῦ Ἐνώχ στὸν ἄλλο κόσμον καὶ ἡ ἀγγελολογία τοῦ βιβλίου, ὅπως σημειώσαμε προηγουμένως, προδίδουν ἰουδαϊκὴ προέλευσι. Εἰς τὸ κεφ. ὅμως 6 ὁ χριστιανὸς ἐκδότης καταβάλλει ἀπεγνωσμένες προσπάθειες γιὰ νὰ συμβιβάσῃ ὅσα γράφονται πρὶν περὶ τῆς ἀμπέλιου μὲ τὴν χρῆσι τοῦ οἴνου στὴν Εὐχαριστία. Ὅποιαδήποτε ἐπίσης ἄποψι καὶ ἂν δεχθῆ κανεὶς περὶ χριστιανικῆς ἢ μὴ ἐπιδράσεως εἰς τοὺς καταλόγους ἀρετῶν καὶ ἁμαρτιῶν εἰς τὰ κεφ. 4· 8· 13, εἶναι εἰς πολλὰ σημεῖα φανερὸ τὸ χριστιανικὸ χέρι: 13,4 «Οὐ γὰρ εἶδομεν αὐτοὺς εἰσελθεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ ποτέ, οὐδ' εἰς πνευματικὸν πατέρα, οὐδὲ εἰς ἀγαθὸν ἕν»· 15,2· 4: «Οἱ γὰρ καλῶς σπεύραντες καὶ καλῶς ἐπισυναγοῦσιν... ὅτι τάδε λέγει Κύριος· Ἐπὶ ὀλίγα ἐστὲ πιστοί, ἐπὶ πολλῶν ὑμᾶς καταστήσει· εἰσέλθετε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου ἡμῶν»· 17,4 «Ἦ καὶ ὑμεῖς, ἀδελφοί, οἱ τυχόντες τῆς τοιαύτης ἀποκαλύψεως, δοξάσατε καὶ αὐτοὶ τὸν Θεόν, ὅπως καὶ αὐτὸς δοξάσῃ ὑμᾶς νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν». Αὐτὸς εἶναι ὁ ἐκδότης.

Οἱ περισσώτεροι συγγραφεῖς δέχονται τὸν ἀρχικὸ ἰουδαϊκὸ χαρακτήρα τοῦ ἔργου, ὁ ἰουδαῖος ὅμως συγγραφεὺς εἶχε δεχθεῖ ἑλληνίζουσες καὶ ἀνατολικὰς ἐπιδράσεις, ὅπως π.χ. τοῦ ὄφρου πού περιβάλλει τὴ γῆ, τοῦ φοίνικος κτλ. Ὁ χριστιανὸς ἐκδότης προφανῶς ἐλησμόνησε τὸ θέμα μὲ τὸ ὁποῖο ἀρχίζει τὸ βιβλίον· διώρθωσε βέβαια αὐτὰ πού εὗρεκε εἰς τὸ ἀρχικὸ κείμενο περὶ τῆς ἀμπέλου, καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του συνεκεντρώθη γενικῶς εἰς τὸ ἡθικο-οικοδομητικὸ μῆνυμα τοῦ βιβλίου· τὸ ἐπεξεργάσθη γι' αὐτὸ εἰς ὠρισμένα σημεῖα δραστικώτερα, ὥστε νὰ ἔλθῃ ἐγγύτερα εἰς τὸ ἐπίπεδο τῶν ἀναγνωστῶν του, καὶ πιθανῶς περιέκοψε τοὺς δύο τελευταίους ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ οὐρανοὺς, διότι δὲν συνέβαλλε ἡ παρουσία των εἰς τὸ γενικώτερον ἠθικιστικὸ σκοπὸ πού ὁ χριστιανὸς συντάκτης ἐπεδίωκε. Ὅλα τελειώνουν μὲ τὴν ἱκανοποίησι τοῦ Βαροῦχ δι' ὅσα θαυμαστά εἶδε καὶ τὴ σχετικὴ δοξολογία (17,1-3). Ἡ ἐνόητα ἐπομένως τοῦ ἔργου βρίσκεται στὸν ἐμφανῆ ἀπαρχῆς μέχρι τέλους οἰκοδομητικὸ σκοπὸ τοῦ συγγραφέως, στὴν προτροπὴ τοῦ ἀναγνώστη πρὸς τὴ μετάνοια.

Τί θὰ ἡμποροῦσε νὰ πῆ κανεὶς γιὰ τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον συγγραφῆς;

Ὁ Wolfhag Hage (Jüdische Schriften aus Hellenistisch-römischer Zeit, Band V, σελ. 19) θέτει σωστά καὶ συνοπτικὰ τὸ θέμα: Ὁ Ἑλλ. Βαρούχ συνδέεται πολλαπλῶς μὲ τὴν ὑπόλοιπο ψευδεπίγραφο γραμματεία. Ἔχουν διαπιστωθῆ παραλλήλα πρὸς τὸ Σλαυονικὸ Ἐνώχ καὶ τὸν Συριακὸ Βαρούχ, πού καθιστοῦν ἀπίθανη τῆ συγγραφῆ τοῦ E. B. μέσα εἰς τὸν β' αἰ. μ.Χ. Ἐνα πιὸ σίγουρο ante quem θὰ ἤμπορούσαμε νὰ θεωρήσουμε τὴν πληροφορία τοῦ Ὁριγένη περὶ ἔργου τοῦ Βαρούχ καὶ ἑπτὰ οὐρανῶν (220/30). Ἐγκρατιστικὰ χαρακτηριστικὰ (ἀπαγόρευσι τοῦ οἴνου) καὶ ἐπιδράσεις τῆς ἑλληνιστικῆς καὶ ἀνατολικῆς μυθολογίας (μεσιτεία τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῶν ἀγγέλων κ.τ.λ. ὡς ἀνωτέρω) δείχνουν πρὸς ἓνα Ἰουδαῖο τῆς ἑλληνιστικῆς Διασπορᾶς, ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης, ἀν καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια, ἰδίως μὲ τὶς ἐργασίες τοῦ Hengel ἔχομε γίνε πιὰ προσετικοί, ὅταν μιλάμε περὶ ἑλληνισμοῦ σὲ σχέση μὲ τὴν Παλαιστίνη (Judentum und Hellenismus, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1973, Studien zu ihrer Begegnung...).

Δὲν ξεχωρίζει κανεὶς κάποια ἐμφανῆ γνωστικὴ διδασκαλία εἰς τὸ βιβλίο. Ὡς χρόνος, λοιπόν, προελεύσεως τοῦ ἔργου, εἰς τὴν ἀρχικὴ του Ἰουδαϊκῆ μορφῆ, θὰ δεχθοῦμε τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ γ' αἰῶνος. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἀποδοχὴ ἐξαρτήσεως τῆς χριστιανικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ E. B. (κεφ. 12-13) ἀπὸ τὴν Ἀποκάλυψι Παύλου (κεφ. 7-10), καὶ ὄχι ἀντίστροφα, θὰ ὀδηγοῦσε εἰς τὴν ἀναζήτησι τῆς σημερινῆς μορφῆς τοῦ ἔργου μετὰ τὸν ε' αἰ. μ.Χ. Ὁρισμένοι ἐκφράσεις, ὅπως ἐκεῖνοι περὶ ἐκκλησιασμοῦ καὶ ἱερέων κ.τ.λ ὀφείλονται ἴσως εἰς ἀκόμη μεταγενέστερο χέρι.

Ὁ Charles προσπαθεῖ νὰ προσδιορίζει ἐγγύτερα τὸ σκοπὸ τοῦ χριστιανοῦ ἐκδότη, πού ἐμεῖς ἐχαρκτηρίσαμε γενικῶς ὡς ἐποικοδομητικὸ. Πιστεύει πὺς εἰς τὸ νοῦ τοῦ συγγραφέα καὶ εἰς τὴν κοινότητα πού ζεῖ ὑπάρχουν τρεῖς μερίδες ἀνθρώπων: οἱ Ἰουδαῖοι πού μὲ πείσμα ἀνθίσταντο εἰς τὸ Εὐαγγέλιο, οἱ κυμαινόμενοι μεταξὺ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ, καὶ οἱ χριστιανοί. Οἱ ἄγγελοι μὲ τὰ πλήρη κάνιστρα ἀντιπροσωπεύουν τοὺς χριστιανούς (κεφ. 12)· οἱ ἄλλοι μὲ τὰ κάνιστρα στὴ μέση τοὺς κυμαινόμενους (κεφ. 12), καὶ ἐκεῖνοι μὲ τὰ ἄδεια κάνιστρα τοὺς Ἰουδαίους. Εἰς τὸ κεφ. 16 προτρέπονται οἱ ἄγγελοι νὰ φανοῦν καρτερικοὶ ἔναντι τοῦ Ἰσραὴλ (κατὰ τὸν Charles) καὶ νὰ ἐξαγγείλουν τρομερὰ κρίσι πρὸς τὸν λαόν, ἀν ἐμμεῖνη εἰς τὴν ἀμετανοησία του. Ὁ σκοπὸς λοιπόν τοῦ χριστιανοῦ ἐκδότη ἦταν νὰ προκαλέσῃ τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴ μακροθυμία τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν προσπάθεια μεταστροφῆς τῶν Ἰουδαίων, καθὼς ἐπίσης νὰ προειδοποιήσῃ μὲ ἔντονη σαφήνεια τοὺς ἴδιους τοὺς Ἰουδαίους» (Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 530).

Ἡ ὅλη δηλ. αὐτὴ κατάστασι εἶναι νοητὴ μετὰ τὴν ἐκδοσι τοῦ διατάγματος τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τὴν ἀπαγόρευσι τῆς εἰσόδου Ἰουδαίων εἰς τὴν πόλι, προϋποθέτει δὲ τὴ δυνατότητα δημιουργίας ἐνὸς νέου Ἐβριωνικοῦ κινήματος εἰς τὴν Παλαιστίνη. Ἀρκετοὶ Ἰουδαῖοι, ὠθούμενοι ἐξ ἀνάγκης, προσέτρεχαν

στήν Ἑκκλησία. Κάποιος χριστιανός συγγραφέας ἐπῆρε ἕνα ἀρχικά ἰουδαϊκὸ κείμενο καὶ προσπάθησε νὰ ἐκμεταλλεῖται τὴν εὐκαιρία αὐτὴ γιὰ τὴ χριστιανικὴ ἱεραποστολή. Γι' αὐτό, ἄλλωστε, ἡ χρονολόγησι τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν Charles στὴ σημερινή του περίπου μορφή ἀνάγεται στὴν ἐποχὴ ἀμέσως μετὰ τὸ 136 μ.Χ. Ὁ μακρὸς ὕπνος τοῦ Ἀβιμέλεχ (εἰς τὴν Ἐπιγραφή, στίχ. 2), ποῦ σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὰ Παραλειπόμενα Ἱερεμίας, θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Charles ὡς προσθήκη τοῦ χριστιανοῦ ἐκδότη.

Ἡ ὀλὴ αὐτὴ ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Charles δείχνει τὴν ἰδιοφυΐα αὐτοῦ τοῦ συγγραφέα: εἰς τὴν περίπτωσι ὅμως αὐτὴ οἰκοδομεῖ ὄλο τὸ σκεπτικὸ ἐπὶ ἐντελῶς ὑποθετικῶν στοιχείων. Διὰ τοῦτο ἐμεῖς θὰ ἐμμείνουμε, ὡς πρὸς τὸ σκοπὸ καὶ τὸ χρόνον συγγραφῆς τοῦ ἔργου, εἰς τὴν προηγουμένως διατυπωθεῖσα ἄποψι.

3. Οἱ χαρακτηριστικὲς θεολογικὲς ἀπόψεις τοῦ ἔργου, γιὰ τίς ὁποῖες κάνει μακρὸ λόγο ὁ Charles δὲν παρουσιάζουν τίποτε τὸ βαθὺ καὶ συγκλονιστικόν, ὅπως συμβαίνει μὲ τίς ἄλλες ἰουδαϊκὰς Ἀποκαλύψεις. Ἐξ αὐτῶν θὰ ἤμποροῦσαν νὰ ἐξαρθοῦν οἱ παρακάτω: (α) Ὁ ἀριθμὸς τῶν οὐρανῶν. Περὶ πολλῶν οὐρανῶν γίνεται λόγος καὶ εἰς ἄλλες θρησκείας, εἰς τὴν Π. Διαθήκη καὶ εἰς τὴν Καινὴ (II Κορ. 12,2· Ἐφ. 1,3· 20· 2,6· 3,10· 6,12· Ἐβρ. 4,14· 7,26). Ὁ ἀριθμὸς τῶν οὐρανῶν κυμαίνεται ἀπὸ ἔργου εἰς ἔργον, ἐνίοτε καὶ εἰς τίς κατὰ καιροὺς ἐκδόσεις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔργου. Εἰς τίς Διαθήκας τῶν XII Πατριαρχῶν π.χ. (Διαθήκη Λευὶ 2,7-3,8) ὁ Charles δέχεται ὅτι οἱ 3 οὐρανοὶ τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου πολλαπλασιάσθησαν ἀργότερα εἰς 7. Διὰ νὰ ἀντιληφθῇ ὁ ἀναγνώστης πῶς ἐφαντάζοντο οἱ ἄνθρωποι αὐτοὺς τοὺς οὐρανοὺς, θὰ παρατεθοῦν ὠρισμένα παραδείγματα. Μὲ τὸ θέμα ἔχει ἀσχοληθῆ σὲ διάφορες μελέτες ὁ Charles (ιδίως, Ἐνθ. Ἀνωτ., Book of the Secrets of Enoch, σελ. XXX-XLVII).

Εἰς τίς Διαθήκας τῶν XII Πατριαρχῶν: Ὁ πρῶτος οὐρανὸς εἶναι τὰ ὕδατα ὑπεράνω τοῦ στερεώματος καὶ τὰ ταμιεῖα τοῦ πυρός, τοῦ πάγου καὶ τοῦ χιονιοῦ. Πρόκειται γιὰ σκοτεινὸ τόπον, ὅπου βρῖσκονται τὰ ὄργανα τιμωρίας τῶν ἀσεβῶν. Ὁ δεύτερος οὐρανὸς λάμπει ὀλόκληρος, κατοικεῖται ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους ποὺ θὰ συντρίψουν τὴ στρατιὰ τοῦ Βελιάρ. Ὑπάρχουν καὶ ἐδῶ ταμιεῖα πυρός, πάγου καὶ χιόνος. Ὁ τρίτος οὐρανὸς κατοικεῖται ἀπὸ στρατιᾶς ἀγγέλων ποὺ θὰ συντρίψουν τὴ στρατιὰ τοῦ Βελιάρ. Ὁ τέταρτος εἶναι ὁ τόπος τῶν «θρόνων καὶ κυριοτήτων» ποὺ δοξολογοῦν τὸ Θεόν. Ὁ πέμπτος κατέχεται ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους ποὺ ἀναφέρουν τίς προσευχὰς τῶν ἀνθρώπων εἰς τοὺς ἀγγέλους τοῦ προσώπου». Ὁ ἕκτος εἶναι ἡ κατοικία τῶν ἀρχαγγέλων, ποὺ αἰτοῦν ἐξιλασμὸν ἀπὸ τὸ Θεὸ γιὰ τίς ἁμαρτίες τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἕβδομος εἶναι ἡ κατοικία τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τὸν Σλαυονικὸ Ἐνώχ, ὁ πρῶτος οὐρανὸς εἶναι μιὰ μεγάλη

θάλασσα. Ἐδῶ διαμένουν αὐτοὶ ποὺ κατευθύνουν τὰ ἄστρα. Ὑπάρχουν ταμιεῖα χιονιοῦ, πάγου, νεφῶν καὶ δρόσου, καθὼς καὶ οἱ φύλακές των. Εἰς τὸ δεῦτερο ὑπάρχει σκότος, καὶ ἄγγελοι φυλακισμένοι ποὺ περιμένουν τὴν Κρίσι. Ὁ τρίτος εἶναι ὁ προετοιμασμένος γιὰ τοὺς δικαίους παράδεισος· εἰς τὸ βόρειο ὁμοῦς τμήμα του εἶναι ὁ Ἄδης γιὰ τοὺς ἀσεβεῖς. Εἰς τὸν τέταρτο εἶναι ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη, καὶ εἰδικοί γιὰ τὴ λειτουργία τοὺς ἄγγελοι· πουλιὰ Φοῖνικες καὶ Χαλκῦδραι. Μιὰ στρατιὰ ἀγγέλων δοξολογεῖ τὸ Θεό. Εἰς τὸν πέμπτο διαμένουν οἱ Ἑγγήγοροι, τῶν ὁποίων οἱ ἀδελφοὶ εἶναι φυλακισμένοι εἰς τὸν δεύτερο. Πλήθος ἀγγέλων. Εἰς τὸν ἕκτο ὑπάρχουν ἑπτὰ ὁμάδες ἀγγέλων, ποὺ ἐποπτεύουν στὸ ἔργο τῆς δημιουργίας καὶ ἐπὶ τῶν ψυχῶν τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἕβδομος εἶναι ἡ κατοικία τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀρχαγγέλων.

Περὶ τῶν 7 οὐρανῶν εἰς τὴν Ἀνάληψι Μωυσέως βλ. τὸ σχετικὸ ἔργο εἰς τὸν παρόντα τόμο.

Εἰς τὸν Ἑλλ. Βαρούχ, ὁ πρῶτος οὐρανὸς εἶναι μιὰ πεδιάδα καὶ κάτοικοί της οἱ κτίστες τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ. Ὁ δεῦτερος εἶναι ἐπίσης πεδιάδα, ποὺ κατοικεῖται ἀπὸ τοὺς ἐγκεφάλους τῆς κατασκευῆς τοῦ Πύργου. Εἰς τὸν τρίτο βρίσκεται ὁ δράκων (ἡ κοιλία αὐτοῦ ὁ Ἄδης ἐστίν), φῶς-σκότος, ἥλιος-σελήνη, καὶ οἱ εἰδικοί μετὰ τὸ ἔργο ἄγγελοι. Ὁ φοῖνιξ. Εἰς τὸν τέταρτο ὑπάρχει, ἐπίσης, πεδιάδα μετὰ λίμνη ὑδάτων εἰς τὸ μέσο. Ὀρνεα (πουλιὰ) ἀνυμνοῦν διὰ παντός τὸν Κύριο. Εἰς τὸν πέμπτο ὁ Μιχαὴλ παραλαμβάνει τὶς προσευχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, προφανῶς γιὰ νὰ τὶς μεταφέρῃ εἰς τὸν οὐρανὸ ποὺ βρίσκεται παραπάνω.

Εἰς τὴ ραββινικὴ φιλολογία οἱ ἑπτὰ οὐρανοὶ ἔχουν ἰδιαιτέρο ὄνομα: Ὁ πρῶτος, ὁ vilon, ἔχει ὡς ἀποστολὴ του τὴν ἀνανέωση τῆς δημιουργίας κάθε ἡμέρα. Εἰς τὸ δεῦτερο, rakia, ἔχουν τοποθετηθῆ ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη, τὰ ἄστρα καὶ οἱ ἀστερισμοί. Εἰς τὸ τρίτο, Shechakim ὑπάρχουν οἱ μυλόπετρες ποὺ ἀλέθουν τὸ μάννα γιὰ τοὺς δικαίους. Εἰς τὸν τέταρτο, Zbul, βρῖσκονται ἡ οὐράνια Ἱερουσαλὴμ καὶ τὸ Ἱερό. Ἐνώπιον τοῦ θυσιαστηρίου ὁ Μιχαὴλ προσφέρει τὴ θυσία. Ὁ πέμπτος περιλαμβάνει τὰ ταμιεῖα τῆς χάλαζας, τῶν καταστρεπτικῶν δρόσων, τὸ θάλαμο τῶν θυελλῶν καὶ τῆς καταγιγίδας· οἱ πύλες του εἶναι καμωμένες ἀπὸ πῦρ. Ὁ ἕκτος, Arathoth εἶναι ὁ τόπος τῆς δικαιοσύνης, τῆς κρίσεως καὶ τῆς χάριτος· τῶν ψυχῶν τῶν δικαίων καὶ ὄσων πρόκειται σύντομα νὰ γεννηθοῦν· τῆς δρόσου μετὰ τὴν ὁποία ὁ Ἅγιος θὰ ζωοποιήσῃ τοὺς θνητούς. Ὑπάρχουν ἐπίσης οὐράνια ὄντα, σεραφεῖμ, ἄγια καὶ ὑπηρετικὰ πνεύματα, καὶ ὁ θρόνος τῆς δόξης τοῦ βασιλέως, τοῦ ζῶντος Θεοῦ (βλ. Charles, "Ἐνθ' Ἀνωτ., σελ. 530-531).

(β) Ἄλλη χαρακτηριστικὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βαρούχ διδασκαλία εἶναι ἡ περὶ τῆς μεσιτείας τῶν ἀγγέλων. Ἡ διδασκαλία ἤτο πολὺ ἀνεπτυγμένη εἰς τὴν ἀποκαλυπτικὴν ἰουδαϊκὴν φιλολογία, μεταξύ τῶν Ἑσσαίων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν Φαρισαίων. Εἰς τὴν Κ. Διαθήκῃ βρῖσκομε τὴν ἀποδεκτὴν κατὰ τοὺς

χρόνους εκείνους ἀγγελολογία, ἡ ὅλη ὁμως τάσι δὲν εἶναι ὑπὲρ μιᾶς ἀντιλήψεως περὶ μεσιτείας τῶν ἀγγέλων. Εἰς τὴν Κ.Δ. ἐξαίρεται ἡ μεσιτεία τοῦ Χριστοῦ. Τὸ ἀπολυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ περιλαμβάνει τὰ πάντα, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐν τούτοις ἡ ἰδέα παρουσιάζεται εἰς τὴν Ἀποκάλυψη 8,3, κατ' ἄλλους δὲ καὶ στὸ Ἑβρ. 1,14. Ἡ ἰδιαιτερότητα τοῦ Ἑλλ. Βαροῦχ ἔγκειται στὴν ἔξαρσι τῶν τριῶν τάξεων ἀγγέλων, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τρεῖς τάξεις ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Τίποτε δηλ. τὸ ἰδιαζόντως ἐνδιαφέρον.

Γενικῶς, πρόκειται περὶ ἔργου χωρὶς θεολογικὸ προβληματισμό: δὲν ἀντιμετωπίζονται ἐδῶ τὰ μεγάλα θέματα τοῦ κακοῦ, τῆς πτώσεως, τοῦ Νόμου, τῆς χάριτος, τοῦ Μεσσία, καὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ χριστιανὸς διασκευαστῆς καὶ ἐκδότης κάποιου ἀρχικὰ ἰουδαϊκοῦ κειμένου, ποὺ δὲν ἤμποροῦμε νὰ ποῦμε γιὰτὶ ἀρχικὰ ἐγράφη, ἔφτιαξε τελικὰ ἓνα ἠθοπλαστικὸ ἀνάγνωσμα.

Βιβλιογραφία: Λεπτομερέστερη βιβλιογραφία βλ. εἰς τὸν J. Charlesworth, "Ἐνθ' ἄν., σελ. 86-87, καθὼς καὶ εἰς τὸν W. Hage, "Ἐνθ' ἄν., σελ. 20-21. Ἐδῶ σημειώνουμε ἰδιαίτερα τὶς μελέτες τῶν O. Plöger, Baruch-schriften, στὴν R.G.G.³ I (1957) c. 902· George Beer, στὴν Real. Encycl. f. Th. und K., τόμ. 16, 1905, σελ. 251· L. Ginzberg, Baruch, στὴν Jewish Encycl... 2 (1902), σελ. 549-551· Denis, L' Apocalypse Grecque de Baruch, "Ἐνθ' Ἀνωτ., σελ. 79-84. Καὶ φυσικὰ ἡ κύρια βοήθεια ὡς πρὸς τὰ ἔργα αὐτὰ προέρχεται ἀπὸ τὶς μεγάλες ἐκδόσεις τῶν Ἀποκρύφων κειμένων τοῦ Charles, τοῦ Kautsch καὶ τοῦ Riessler. Ἰδιαίτερα πρέπει νὰ μνημονευθῆ τὸ ἔργο τοῦ Picard, ἐκδότη τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν δύο ἐλληνικῶν χειρογράφων τοῦ ἔργου. Ὁρισμένες γραφῆς τοῦ κειμένου του, γενικὰ πολὺ ὁμοίου μὲ τὸ παλαιότερο τοῦ James, ἐχρησιμοποίησα στὸ κείμενο ποὺ δημοσιεύεται ἐδῶ. Φαίνεται, πάντως, πὼς ὁ γάλλος ἐρευνητῆς δὲν ἐξέδωκε ἀκόμη τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸν E.B., ποὺ ὑποσχέθηκε στὴν εἰσαγωγή του. Ἐπίσης, καθὼς φαίνεται, εἰδικὴ διδακτορικὴ μελέτη τοῦ W. Weber-Ostwalden, Versuch einer Erklärung und Sinnentung der Griechischen Baruch-Apokalypse, Diss., Gratz, σελίδες 117, ἔμεινε ἀνέκδοτη.

ΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

¹Διήγησις καὶ ἀποκάλυψις Βαροῦχ περὶ ὧν κελεύματι Θεοῦ ἀρρήτων εἶδεν. Εὐλόγησον Δέσποτα.

²Αποκάλυψις Βαροῦχ, ὃς ἔστη ἐπὶ ποταμοῦ Γέλ, κλαίων ὑπὲρ τῆς αἰχμαλωσίας Ἱερουσαλήμ, ὅτε καὶ Ἀβιμελὲχ ἐπὶ Ἀγρίππα τὸ χωρίον τῆ χειρὶ θεοῦ διεφυλάχθη· καὶ οὗτος ἐκάθητο ἐπὶ τὰς ὠραίας πύλας, ὅπου ἔκειτο τὰ τῶν ἁγίων ἄγια.

1 ¹Ἦμην ἐγὼ Βαροῦχ κλαίων ἐν τῇ συνέσει μου καὶ ἔχων περὶ τοῦ λαοῦ, καὶ ὅπως συνεχωρήθη Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς ὑπὸ θεοῦ πορθῆσαι τὴν πόλιν αὐτοῦ, λέγων· ²Κύριε, ἴνα τί ἐξέκαυσας τὸν ἀμπελωῶνά σου καὶ ἠρήμωσας αὐτόν; Τί ἐποίησας τοῦτο; Καὶ ἴνα τί, κύριε, οὐκ ἀπέδωκας ἡμᾶς ἐν ἄλλῃ παιδείᾳ, ἀλλὰ παρέδωκας ἡμᾶς εἰς ἔθνη τοιαῦτα, ὅπως ὄνειδιζοντες λέγουσιν· Ποῦ ἔστιν θεὸς αὐτῶν; ³Καὶ ἰδοὺ ἐν τῷ κλαίειν με καὶ λέγειν τοιαῦτα, ὁρῶ ἄγγελον κυρίου ἐλθόντα καὶ λέγοντά μοι· Σύνες, ὦ ἄνθρωπε, ἄνερ ἐπιθυμιῶν, καὶ μὴ τοσοῦτόν σε μέλη περὶ τῆς σωτηρίας Ἱερουσαλήμ, ὅτι τάδε λέγει κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ· ⁴Ἀπέστειλε γάρ με πρὸ προσώπου σου ὅπως ἀναγγείλω καὶ ὑποδείξω σοι πάντα (τὰ) τοῦ θεοῦ· ⁵ἢ γὰρ δέησῖς σου ἠκούσθη ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ εἰσηλθεν εἰς τὰ ὄτα κυρίου τοῦ θεοῦ· ⁶Καὶ ταῦτα εἰπὼν μοι, ἠσύχασα·

Εἰς τὸν Πρόλογο: Ἡ ἐπιγραφή ἔχει ὅπως καὶ εἰς τὴν Ἀποκάλυψι Σεδράχ.—

Στίχ. 2: τὸ «Γελ» ἄλλοι θεωροῦν ὡς παραφθορὰ τοῦ Κεδρών, καὶ ἄλλοι ὡς ἀπόδοσι τοῦ ἔβρ. gal=πηγή. Ὁ Riessler, σελ. 1269, νομίζει πὸς πρόκειται γιὰ πηγὴ τῆς κοιλάδος τῶν Κεδρών (πρβλ. Συρ. Βαροῦχ 5,5· 21,1· 31,2). — Ἀβιμέλεχ: κατὰ τὰ Παραλειπόμενα Ἱερεμία 3,9· 15 ἔξ.· 5,1-33, κατὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὁ αἰθιοπας Ἀβιμέλεχ (πρβλ. Ebedmelech Ἱερεμ. 38,7-13· 39,16) ἀποκοιμήθηκε εἰς τὸν κῆπο τοῦ Ἀγρίππα ἐπὶ 66 χρόνια. Τοῦ Ἀγρίππα τὸ κτῆμα τοποθετεῖται ὅπου ἀπὸ παλαιὰ ἔλεγαν πὸς βρισκόνταν οἱ κῆποι τοῦ Σολομῶντος. Βλ. Ἰωσήπου, Ἀρχαιολ. XIII, 7,3. — Γιὰ τὴς «ὠραῖες πύλας» βλ. Συρ. Βαροῦχ X, 5 καὶ Ἰωσηπ. Ἰουδ. Πόλεμος V, 5,3 «Ἵπῆρχε μὲ πύλη ἕξω ἀπὸ τὴν (ἔσωτερικὴν) αὐλὴν τοῦ ἁγίου Οἴκου, ποῦ ἦτο καμωμένη ἀπὸ κορινθιακὸ ὀρεῖχαλκο· αὐτὴ ξεπερνοῦσε (σὲ ὁμορφιά) ἐκεῖνες ποῦ καλύπτονταν ἀπὸ ἀσήμι ἢ χρυσάφι». Βλ. καὶ Πράξ. 3,3. — Γιὰ «τὰ τῶν ἁγίων ἄγια» πρβλ. Συρ. Βαρ. 34.

1 Στίχ. 1: «Ἐχων» ἀντικ., κατὰ Ryssel, λύπη. — Διὰ τὸν Ἰσραὴλ ὡς «ἀμπελωῶνα» τοῦ Κυρίου βλ. Ἦσ. 5,1-7· Ἰεζ. 17,5-10· 4 Ἔσδρ. 3,23. — «Ποῦ ἔστιν ὁ Θεὸς αὐ. ὧν;» Πρβλ. Ψλ. 42,4· 44,14· 79,4· 10· 115,2· Ἰωήλ 2,17· Βαροῦχ 3,1-8· Συρ. Βαρ. 3,1-9 κτλ.

Στίχ. 5: Πρέπει νὰ ὑποθέσωμε ὅτι ἐδῶ ἠκολούθει κάποια ἀποκάλυψις περὶ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἢ ὅποια ὅμως ἀπηλείφθη ἀπὸ τὸν χριστιανὸ ἀναδομητὴ τοῦ ἔργου, γιὰτὶ δὲν τὸν ἐνδιέφερε.— «Ἄλλα μυστήρια τούτων μερίζονα», ὅπωςδῆποτε μερίζονα γιὰ τὸ χριστιανὸ ἀνασυντάκτη τοῦ ἔργου.

καὶ λέγει μοι ὁ ἄγγελος· Παῦσον τὸν θεὸν παροξύνειν, καὶ ὑποδείξω σοι ἄλλα μυστήρια τούτων μείζονα. ⁷Καὶ εἶπον ἐγὼ Βαροῦχ· Ζῆ κύριος ὁ θεὸς ὅτι ἐὰν ὑποδείξῃς μοι καὶ ἀκούσω παρὰ σου λόγον, οὐ μὴ προσθήσω ἔτι λαλήσ(αι) προσθήσει ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως κρίσιν ἐμοί, ἐὰν λαλήσω τοῦ λοιποῦ. ⁸Καὶ εἶπέν μοι ὁ ἄγγελος τῶν δυνάμεων· Δεῦρὸ καὶ ὑποδείξω σοι τὰ μυστήρια τοῦ θεοῦ.

2 ¹Καὶ λαβὼν με ἤγαγέν με ὅπου ἐστήρικται ὁ οὐρανός, καὶ ὅπου ἦν ποταμὸς ὃν οὐδεὶς δύναται περᾶσαι αὐτόν, οὐδὲ ξένη πνοὴ ἐκ πασῶν ὧν ἔθετο ὁ θεός· ²καὶ λαβὼν με ἤγαγέν με ἐπὶ τὸν πρῶτον οὐρανὸν καὶ ἔδειξέ μοι θύραν πανμεγέθη· καὶ εἶπεν μοι· Εἰσεέλθωμεν δι' αὐτῆς. καὶ εἰσήλθομεν ὡς ἐν πτέρυξιν ὡσεὶ πορείας ὁδοῦ ἡμερῶν τριάκοντα· ³Καὶ ὑπέδειξέν μοι ἔνδον τοῦ οὐρανοῦ πεδίον. Καὶ ἦσαν ἄνθρωποι κατοικοῦντες ἐν αὐτῷ, ὧν τὰ πρόσωπα βοῶν, τὰ δὲ κέρατα ἐλάφων, οἱ δὲ πόδες αἰγῶν, αἱ δὲ ὀσφύες ἄρνων. ⁴Καὶ ἠρώτησα ἐγὼ Βαροῦχ τὸν ἄγγελον· Ἀνάγγειλόν μοι, δέομαί σου, τί ἐστὶν τὸ πάχος τοῦ οὐρανοῦ ἐν ᾧ ὠδεύσαμεν, ἢ τί τὸ διάστημα αὐτοῦ, ἢ τί τὸ πεδίον; ⁴Ἰνα κἀγὼ ἀπαγγείλω τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. ⁵Καὶ εἶπέν μοι ὁ ἄγγελος, οὗ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Φαμαήλ· Ἡ θύρα αὕτη ἦν ὁρᾶς ἐστὶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὅσον διαφέρει ἀπὸ τῆς γῆς ἕως τοῦ οὐρανοῦ, τοσοῦτόν ἐστιν καὶ τὸ πάχος αὐτοῦ· καὶ ὅσον πάλιν ἐστὶ καὶ τὸ τοῦ πεδίου μῆκος οὗ εἶδας. ⁶Καὶ πάλιν λέγει μοι ὁ ἄγγελος τῶν δυνάμεων· Δεῦρὸ καὶ ὑποδείξω σοι μείζονα μυστήρια. ⁷Εἶπον δὲ ἐγὼ· Δέομαί σου, δεῖξόν μοι τί εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι; Καὶ εἶπέν μοι· Οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν πύργον τῆς θεομαχίας οἰκοδομήσαντες καὶ ἐξετόπισεν αὐτοὺς ὁ κύριος.

3 ¹Καὶ λαβὼν με ὁ ἄγγελος κυρίου ἤγαγέν με εἰς δεύτερον οὐρανόν· καὶ ὑπέδειξέν με [ἐν] κἀκεῖ θύραν ὁμοίαν τῆς πρώτης, καὶ εἶπεν· Εἰσεέλθωμεν δι' αὐτῆς. ²Καὶ εἰσήλθομεν ἀναπτερωμένοι ὡσεὶ πορείας ὁδοῦ ἡμερῶν ἐξή-

Στίχ. 8: «Ὁ ἄγγελος τῶν δυνάμεων» Πρβλ. Ἐνώχ 20,1· 61,10. Εἰς τὴ Διαθ. Ἀβρ. «ἀρχιστράτηγος τῶν δυνάμεων» εἶναι ὁ Μιχαὴλ (XIV). Βλ. καὶ Β' Θεσσ. «μετ' ἀγγέλων δυνάμεως». Ὁ Φίλων εἰς τὸ περὶ Συγγύσεως Διαλέκτων XXXIV περιγράφει τὴν ἀσκησὴ τοῦ κράτους τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τοῦ κόσμου μέσῳ τῶν δυνάμεων. Εἰς τὸ Περὶ Φυγῆς καὶ Εὐρύσεως XVIII εἶναι ἐξῆ οἱ ἀνώτατες δυνάμεις: ὁ Θεῖος Λόγος, ἡ Δημιουργικὴ Δύναμις, ἡ Βασιλικὴ Δύναμις, ἡ Ἐλεος, Νομοθεσία, καὶ Τιμωρητικὴ Δύναμις. Κατὰ τὸν Charles, ἐπειδὴ ὁ Φίλων ταυτίζει τὸν Ἀρχάγγελο Μιχαὴλ καὶ τὸ Λόγο (Περὶ τοῦ τίς ὁ τῶν θείων ἐστὶν κληρονόμος... XII), θεωρεῖται πιθανὸ πῶς οἱ ἀρχάγγελοι εἶναι γιὰ τὸν Φίλωνα αἱ δυνάμεις.

2 Στίχ. 1: «ὅπου ἐστήρικται ὁ οὐρανός». Πρβλ. Ἐνώχ 18,5· 33,2· — «ὅπου ἦν ποταμὸς» = ὁ Ὠκεανός, ποῦ περιβάλλει τὴ γῆ. Πρβλ. Ἀποκ. Παύλου XXI· XXXI· Ἐνώχ XVII 5 ἐξ· Διαθ. Ἀβρ. 8,3 ἐξ. — «Οὐδεὶς δύναται... ὁ Θεός». Πρβλ. Ζωσιμ. II: «Ὁὐ δύνασαι διελθεῖν δι' ἐμοῦ· οὐ γὰρ δύναται ἄνθρωπος. τὰ ὕδατά μου διακῶψαι... καὶ εἶπεν ἡ νεφέλη· Ζώσιμε... δι' ἐμοῦ οὐ διέρχεται πετεινὸν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, οὐδὲ πνοὴ ἀνέμου οὐδὲ...».

Στίχ. 2: «ὡς ἐν πτέρυξιν» = ὡς νὰ ἐφερόμεθα ἐπὶ πτερώγων.

κοντα. ³Καὶ ἔδειξέν μοι κάκει πεδίον, καὶ ἦν πλήρες ἀνθρώπων, ἡ δὲ θεωρία αὐτῶν ὁμοία κυνῶν, οἱ δὲ πόδες ἐλάφων. ⁴Καὶ ἠρώτησα τὸν ἄγγελον· Δέομαι σου, κύριε, εἰπέ μοι τίνας εἰσὶν οὗτοι; ⁵Καὶ εἶπεν· Οὗτοί εἰσι οἱ τὴν συμβουλήν δόντες τοῦ ποιῆσαι τὸν πύργον· αὐτοὶ γὰρ οὐς ὄραξ ἐξέβαλλον πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν εἰς τὸ πλινθεύειν· ἐν οἷς μία γυνή πλινθεύουσα ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ τεκεῖν αὐτὴν οὐ συνεχωρήθη ἀπολυθῆναι, ἀλλὰ πλινθεύουσα ἔτεκεν, καὶ τὸ τέκνον αὐτῆς ἐν τῷ λεντίῳ ἐβάσταζεν, καὶ ἐπλίνθευεν. ⁶Καὶ [καὶ] ὄφθεις αὐτοῖς ὁ κύριος ἐνήλλαξεν αὐτῶν τὰς γλώσσας, ἀφ' οὗ τὸν πύργον ᾠκοδόμησαν ἐπὶ πήχεις τετρακοσίας ἐξήκοντα τρεῖς. ⁷Καὶ λαβόντες τρύπανον ἔσπευδον τρυπῆσαι τὸν οὐρανόν, λέγοντες· Ἴδωμεν (εἰ) ὀστράκινός ἐστιν ὁ οὐρανός ἢ χαλκοῦς ἢ σιδηροῦς. ⁸Ταῦτα ἰδὼν ὁ θεὸς οὐ συνεχώρησεν αὐτούς, ἀλλ' ἐπάταξεν αὐτούς ἐν ἄρασι καὶ ἐν γλωσσαλλαγῇ, καὶ κατέστησεν αὐτούς ὡς ὄραξ.

4 ¹Καὶ εἶπον ἐγὼ Βαρούχ· Ἴδού, κύριε, μεγάλα καὶ θαυμαστά ἔδειξάς μοι καὶ νῦν δεῖξόν μοι πάντα διὰ τὸν κύριον. ²Καὶ εἶπέν μοι ἄγγελος· Δεῦρο διέλθωμεν (καὶ διήλθον) μετὰ τοῦ ἀγγέλου ἀπὸ τοῦ τόπου ἐκεῖνον ὡσεὶ πορείας ἡμερῶν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε. ³Καὶ ἔδειξέν μοι πεδίον, καὶ ὄφιν ὡς ὄρασεως πλέθρα σ'. καὶ ἔδειξέν μοι τὸν ἄδην, καὶ ἦν ἡ εἰδέα αὐτοῦ ζοφώδης καὶ βέβηλος. ⁴Καὶ εἶπον· Τίς ἐστὶν ὁ δράκων οὗτος, καὶ τίς ὁ περὶ αὐτὸν ἀπη-

Ἄστίχ. 3 Ἰσως νὰ θέλῃ νὰ σημάνη τὴν ἀποτυχία τῶν κτιστῶν τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ, ποὺ ἤθελαν νὰ γίνουν θεοὶ ἀλλὰ ἔγιναν τερατόμορφα ζῶα. — Οἱ οὐρανοὶ ἔχουν «θύρας». Πρβλ. Α' καὶ Β' Ἐνώχ, καὶ Ἀποκ. 4,1.

Στίχ. 5: «Φαμαήλ». Ἡ σλαυονική μετὰφρ. ἔχει «Φανουήλ», ἓνα ἐκ τῶν ἀγγέλων τοῦ προσώπου στὸν Α' Ἐνώχ 40, μαζὶ μὲ τὸν Μιχαήλ, τὸν Γαβριήλ, καὶ τὸν Ραφαήλ. Ὁ James διατηρεῖ ἐδῶ τὴν γραφὴ «Ραμιήλ» κατὰ τὴ Συρ. Ἀποκ. Βαρούχ 53,4.

Στίχ. 2: Ἡ ἀπόστασι τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆ γῆ κατὰ τὴ ραββ. φιλολ. στὸ Chagigah τοῦ Ταλμούδ: «Καὶ ἡ γῆ ἀπὸ τὸ στερέωμα δὲν εἶναι ἓνα ταξεῖδι 500 ἐτῶν, κ' ἄλλο τόσο κάθε ταξεῖδι μεταξὺ τῶν στερεωμάτων;». Ἐδῶ τὸ ταξεῖδι εἰς τὸν δεῦτερον οὐρανὸ ἀπῆτησε διπλὸ χρόνον, 60 ἡμέρες.

Στίχ. 7: Πρβλ. Γεν. 11,1-9.

4 Στίχ. 2: «Δεῦρο διέλθωμεν»: ἐδῶ πρέπει νὰ ἀρχίζει ἡ περιήγησι τοῦ τρίτου οὐρανοῦ, χωρὶς νὰ μνημονεύεται· διὰ τοῦτο κάποιοι γραμματεῖς, ποὺ δὲν ἀντιλήφθη τοῦτο, διώρθωσαν εἰς τὸ 10,1 τὸν τέταρτον οὐρανὸν εἰς «τρίτον», ἐνῶ εἶναι σαφές ἀπὸ τὸ κεφ. 11 ὅτι εἰς τὸ βιβλίον γίνεται λόγος περὶ πέντε οὐρανῶν.

Στίχ. 2: «ὡσεὶ πορείας 185»: αἱ ἀποστάσεις ἀπὸ οὐρανοῦ εἰς οὐρανὸ γίνονται ὄλο καὶ μεγαλύτεραι.

Στίχ. 3: «ὡς ὄρασεως πλέθρα σ'» = ποὺ φαίνονται 200 περίπου πλέθρα. Ὁ Hage ἐρμηνεύει, στηριζόμενος εἰς τὸ σλαυονικὸ κείμενον: ποὺ φαίνονται σὺν βράχος.

Στίχ. 4: Ἰπάρχει κάποια σύγχυσις ἐδῶ: ἂν ἄδης περιβάλλει τὸν ὄφιν, ἢ ὁ τελευταῖος τὸν ἄδην. Ὁ περὶ αὐτὸν ἀπηνῆς παρουσιάζει τὸν ἄδην νὰ περιβάλλει τὸν ὄφιν. Ὅπως δῆποτε, ἡ παρῶσις καὶ τῶν δύο ἐδῶ σημαίνει ὅτι γιὰ τὸν συγγραφέα ὁ τρίτος οὐρανός εἶναι τόπος κολασμένων, ὅχι ὁ παράδεισις τῶν δικαίων (βλ. Ἐνώχ 8 καὶ Ἀποκ. Μωϋσ. 40).

νής; ⁵Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος· Ὁ μὲν δράκων ἐστὶν ὁ τὰ σώματα | τῶν κακῶς τὸν βίον μετεροχομένων ἐσθίων· καὶ ὑπ' αὐτῶν τρέφεται· ⁶Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ ἕδης, ὅστις καὶ αὐτὸς παρόμοιός ἐστιν αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ πίνει ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὡσεὶ πῆχυν μίαν, καὶ οὐκ ἐκλείπει ἀπ' αὐτῆς τι. ⁷Ὁ Βαροὺχ εἶπεν· Καὶ πῶς; Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος· Ἄκουσον κύριος ὁ θεὸς ἐποίησεν τριακοσίους ἐξήκοντα ποταμούς, ὧν οἱ πρῶτοι πάντων Ἀλφίας καὶ Ἄφυρος καὶ ὁ Γηρικὸς· καὶ ἀπὸ τούτων οὐκ ἐκλείπει ἡ θάλασσα. ⁸Καὶ εἶπον ἐγὼ· Δέομαί σου, δεῖξόν μοι τί τὸ ξύλον τὸ πλανήσαν τὸν Ἀδάμ; καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος· Ἡ ἄμπελός ἐστιν, ἣν ἐφύτευσεν ὁ ἄγγελος Σαμαὴλ ᾧτινι ὠργίσθη κύριος ὁ θεός· καὶ ἐκατηράσατο αὐτὸν καὶ τὴν φυτεῖαν αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ διὰ τοῦτο οὐ συνεχώρησεν τὸν Ἀδὰμ ἄψασθαι αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο φθονήσας ὁ διάβολος ἠπάτησεν αὐτὸν διὰ τῆς ἀμπέλου αὐτοῦ. ⁹καὶ εἶπον ἐγὼ Βαροὺχ· Καὶ ἐπεὶ τοσοῦτον κακοῦ αἰτία γέγονεν ἡ | ἄμπελος καὶ κατάρας ὑπόδικος παρὰ θεοῦ καὶ τοῦ πρωτοπλάστου ἀναιρέσεις, πῶς ἄρτι εἰς τοσαύτην χρεῖαν ἐστίν; ¹⁰Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος· Ὁρθῶς

Ἡ μνεῖα τῶν ποταμῶν στὸ στίχ. 7 δικαιολογεῖ πῶς ἡ θάλασσα δὲν ἀδειάζει παρὰ τὴ φοβερὴ κατανάλωση θαλάσσιου νεροῦ ἀπὸ τὸν Ἄδη.

Στίχ. 8: Μερικοὶ (Hage κ.ά.) πιστεύουν ὅτι τὸ θέμα τῆς πτώσεως παρεμβάλλεται, καὶ ἡ περιγραφή τοῦ Ἄδη συνεχίζεται εἰς τὸ 5,1 ἐξ. Δὲν νομίζω. Ἡ παρουσία τοῦ δράκοντα καὶ τοῦ ὄφι, τῶν βασιανιστῶν τοῦ ἁμαρτήσαντος ἀνθρώπου, κάνει φυσικὴ τὴν ἐρώτησι «τί τὸ ξύλον τὸ πλανήσαν τὸν Ἀδὰμ», διότι πιστεύονταν ἴσως ὅτι εἰς τὸν ἴδιον χῶρον ἔπρεπε νῆναι καὶ τὸ κατηραμένο ξύλο.

Στίχ. 8: Ἡ ἄμπελος ὡς ὁ ἀπηγορευμένος καρπὸς δὲν παρουσιάζεται, ὑπὸ τόσο καθαρὰ μορφή, πουθενά ἄλλοῦ. — Ὁ Σαμαὴλ στὴ σλαυονικὴ μετάφραση εἶναι Σατανῆλ (πρβλ. Β' Ἐνώχ XVIII 3· XXIX 4 ἐξ.). Γιὰ τὸν Σαμαὴλ βλ. Ἀνάλ. Ἡσαίου I,8. Ἀπὸ τοὺς κορυφαίους ἀρχαγγέλους ἀρχικά, ἔθεσε εἰς πειρασμὸ τὴν Εὔα γιὰ νὰ κάνῃ τὸν κόσμον βασιλεῖο δικό του. Γι' αὐτὸ ἀνήκει εἰς τὴν ἡγεσία τοῦ Σατάν, εἶναι ὁ ἄγγελος τοῦ θανάτου, καὶ φοβερός ἐχθρὸς τοῦ Ἰσραήλ. Εἶναι φανερό ὅτι εἰς τὴν φύτεσι τῆς ἀμπέλου ὑπὸ ἐχθροῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἀπαγόρευσι εἰς τὸν Ἀδὰμ νὰ φάγῃ ἐκ τοῦ καρποῦ ἔχομε παράδοσι τελείως διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴ τῆς Γενέσεως. Κάποια ἐγκρατιτικὴ αἰρετικὴ ἰουδαϊκὴ ὁμάδα ἀνέπτυξε τὸ μῦθο εἰς τὰ ἀχνάρια τῆς Γενέσεως. Ἡ συνέχεια μὲ τὴν ἐκ νέου φύτεσι τοῦ κλήματος ἀπὸ τὸ Νῶε, τὸ ἐπιτρεπτό τῆς μετρίως χρήσης τοῦ οἴνου, τὸ ὅτι μέσα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν γίνεται «αἶμα Θεοῦ» δὲν πρέπει καὶ τὸν συγγραφέα νὰ μᾶς κάνῃ νὰ ξεχνᾶμε τὴν ἀρχικὴ προέλευσι τοῦ φυτοῦ (γι' αὐτό, ἄλλωστε, τὴ μνημονεύει) οὔτε τὰ τρομερὰ κακὰ ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὴ μέθη. Μὲ ἄλλα λόγια, ἂν θελήσαμε νὰ τηρήσωμε τὴν ἐνότητα τοῦ κεφ., πρέπει νὰ σκεφθοῦμε ὡς ἐξῆς: Εἰς τὸν τρίτο οὐρανὸ ὑπάρχει ὁ Ἄδης καὶ ὁ ὄφις. Ἐκεῖ πρέπει νὰ ὑπάρχει καὶ τὸ καταραμένο δένδρο τῆς παρακοῆς, ποῦ ἔγινε αἰτία τῆς ἀπώλειας τοῦ Ἀδὰμ (μόνο τοῦ Ἀδὰμ;) καὶ τὸσων ἄλλων σύγχρονων τοῦ σ. ποῦ ἐξαιτίας τῆς μέθης καταδικάζονται ὅπως ὁ Ἀδὰμ καὶ ἀπογυμνώνονται ἀπὸ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ. Ἄν γιὰ τὸν ἠθικίζοντα συγγραφέα ἡ μέθη ἦταν μεγάλο πρόβλημα, βρῆκε τὴν εὐκαιρία ἐδῶ, ποῦ ὁ ἄδης καταπίνει ὀλόκληρες θάλασσες καὶ μυριάδες ἁμαρτωλοῦς, νὰ μιλήσει εἰδικώτερα γιὰ τὴν καταστροφὴ τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὴ μέθη. Ἡ περικοπὴ περὶ ἀμπέλου καὶ μέθης ἤμπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ τόσο σὲ ἰουδαῖο ὅσο καὶ σὲ χριστιανὸ συγγραφέα. Ἡ ἐντύπωσή μου εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἰουδαίου σ., ἐνῶ τὸ κείμενο ἔχει σαφῶς τύχει χριστιανικῆς ἐπεξεργασίας (στίχ. 9).

ἔρωτᾶς· ὅτε ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν κατακλυσμὸν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀπώλεσε πᾶσαν σάρκα καὶ τὰς τετρακοσίας ἐννέα χιλιάδας τῶν γιγάντων, καὶ ἀνῆλθεν τὸ ὕδωρ ἐπάνω τῶν ὑψηλῶν ἐπὶ πῆχους δεκαπέντε, εἰσῆλθε τὸ ὕδωρ εἰς τὸν παράδεισον καὶ ἦρεν πᾶν ἄνθος· τὸ δὲ κλῆμα τῆς ἀμπέλου ἐξώρισεν εἰς τὸ παντελές καὶ ἐξέβαλεν ἕξω. ¹¹καὶ ὅταν ἐφάνη ἡ γῆ ἀπὸ τοῦ ὕδατος καὶ ἐξῆλθε Νῶε τῆς κιβωτοῦ, ἤρξατο φυτεύειν ἐκ τῶν εὐρισκομένων φυτῶν. ¹²ἔδρε δὲ καὶ τὸ κλῆμα, καὶ λαβῶν ἐλογίζετο ἐν ἑαυτῷ τί ἄρα ἐστίν. Καὶ ἐλθὼν ἐγὼ εἶπον αὐτῷ τὰ περὶ ἐκείνου. ¹³καὶ εἶπεν· Ἐρα φυτεύσω αὐτὸ ἢ τί; Ἐπεὶ Ἀδὰμ δι' αὐτοῦ ἀπώλετο μὴ καὶ αὐτὸς ὀργῆς θεοῦ ἐπιτύχω δι' αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα λέγων προσηύξατο ὅπως ἀποκαλύψῃ αὐτῷ ὁ θεὸς περὶ αὐτοῦ τί ποιήσει. ¹⁴Καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας τὴν εὐχὴν ἐκτελέσαντος, καὶ πολλὰ δεηθεὶς καὶ κλαύσας εἶπεν· Κύριε, παρακαλῶ ὅπως ἀποκαλύψῃς μοι τί ποιήσω περὶ τοῦ φυτοῦ τούτου. ¹⁵Ἀπέστειλε δὲ ὁ θεὸς τὸν ἄγγελον αὐτοῦ τὸν Σαρασαήλ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀναστάς, Νῶε, φύτευσον τὸ κλῆμα, ὅτι τάδε λέγει κύριος· Τὸ πικρὸν τούτου μεταβληθήσεται εἰς γλυκύ, καὶ ἡ κατάρα αὐτοῦ γενήσεται εἰς εὐλογία, καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ γεννώμενον γενήσεται αἷμα θεοῦ, καὶ ὥσπερ δι' αὐτοῦ τὴν καταδίκην ἔλαβεν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, πάλιν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐν αὐτῷ μέλλουσι τὴν ἄνω κλῆσιν προσλαβεῖν, καὶ τὴν εἰς παράδεισον εἴσοδον. ¹⁶Γίνωσκε τοιγαροῦν, ὦ Βαρούχ, ὅτι ὥσπερ ὁ Ἀδὰμ δι' αὐτοῦ τοῦ ξύλου τὴν καταδίκην ἔλαβεν καὶ τῆς δόξης θεοῦ ἐγυμνώθη, οὕτως καὶ οἱ νῦν ἄνθρωποι τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννώμενον οἶνον ἀπλήστως δρῶντες χεῖρον τοῦ Ἀδὰμ τὴν παράβασιν ἀπεργάζονται, καὶ τῆς τοῦ θεοῦ δόξης μακρὰν γίνονται, καὶ τῷ αἰωνίῳ πυρὶ ἐαυτοὺς προξενοῦσιν. ¹⁷Πᾶν γὰρ ἀγαθὸν δι' αὐτοῦ (οὐ) γίνεται· ταῦτα γὰρ ποιοῦσιν οἱ τοῦτον εἰς κόρον πίνοντες· οὔτε ἀδελφὸς ἀδελφὸν ἐλεεῖ, οὔτε πατὴρ υἱόν, οὐ(τε) τέκνα γονεῖς, ἀλλὰ διὰ τῆς πόσεως τοῦ οἴνου πάντα γίνονται οἶον φόνοι, μοιχεῖται, πορνεῖται, ἐπιορκεῖται, κλοπαί, καὶ τὰ τούτων ὁμοία· καὶ οὐδὲν ἀγαθὸν δι' αὐτοῦ κατορθοῦται.

5 ¹Καὶ εἶπον ἐγὼ Βαρούχ πρὸς τὸν ἄγγελον· Ἐπερωτῶ σε ἕνα λόγον, κύριε· ²ἐπειδὴ εἶπές μοι ὅτι πίνει ὁ δράκων ἐκ τῆς θαλάσσης πῆχυν μίαν, εἰπέ μοι καὶ πόση ἐστὶν ἡ κοιλία αὐτοῦ; ³Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος· Ἡ κοιλία αὐτοῦ ὁ ἄβυθος ἐστίν· καὶ ὅσον ἀνδρῶν τριακοσίων μόλιβδος ἀκοντίζεται, τοσαύτη ἐστὶν ἡ κοιλία αὐτοῦ. Ἐλθέ οὖν ὅπως δεῖξω σοὶ καὶ μείζονα τούτων ἔργα.

6 ¹Καὶ λαβῶν με ἤγαγέν με ὅπου ὁ ἥλιος ἐκπορεύεται· καὶ ἔδειξέ μοι

5 Ὅλος ὁ μυθολογικὸς συμβολισμὸς περὶ τοῦ μεγέθους τῆς κοιλίας τοῦ Ἄδῃ σκοπὸν ἔχει νὰ προκαλέσῃ τρόμο γιὰ τὴν ἁμαρτία. Ἡ περίεργη ἔκφρασις τοῦ στίχ. 3 σημαίνει: Ὅσο μολύβι μπορεῖ νὰ σπρώξουν 300 ἄνδρες, τόσο χωράει ἡ κοιλία τοῦ Δράκοντα.

6 Τὰ περὶ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης ὁ σ. τοῦ Ε.Β. περιλαμβάνει εἰς τὸν τρίτον οὐρανόν. Καὶ τοῦτο νομίζω γιὰ τὸν ἴδιον λόγο, πού τὸν ὥθησε προηγουμένως νὰ μιλήσῃ γιὰ τὴν

ἄρμα τετραέλαστον δ ἦν ὑπόπυρον, καὶ | ἐπὶ τοῦ ἄρματος ἄνθρωπος καθήμενος φορῶν στέφανόν πυρός· <καὶ ἦν> ἐλαννόμενον τὸ ἄρμα ὑπ' ἀγγέλων τεσσαράκοντα. Καὶ ἰδὼν ὄρνεον περιτρέχον ἔμπροσθεν τοῦ ἡλίου ὡς ὄρη ἐννεά· ³καὶ εἶπον τὸν ἄγγελον· Τί ἐστὶ τὸ ὄρνεον τοῦτο; Καὶ λέγει μοι· Τοῦτό ἐστιν ὁ φύλαξ τῆς οἰκουμένης. ⁴Καὶ εἶπον· Κύριε, πῶς ἐστὶν φύλαξ τῆς οἰκουμένης; Δίδαξόν με. ⁵Καὶ εἶπέν μοι ὁ ἄγγελος· Τοῦτο τὸ ὄρνεον παρατρέχει τῷ ἡλίῳ καὶ τὰς πτέρυγας ἐφαπλοῦν δέχεται τὰς πυρμύρφους ἀκτῖνας αὐτοῦ· ⁶εἰ μὴ γὰρ ταύτας ἐδέχεται, οὐκ ἂν τῶν ἀνθρώπων γένος ἐσώζετο, οὔτε ἕτερόν τι ζῶον· ἀλλὰ προσέταξεν ὁ θεὸς τοῦτο τὸ ὄρνεον. ⁷Καὶ ἤπλωσε τὰς πτέρυγας αὐτοῦ, καὶ εἶδον εἰς τὸ δεξιὸν πτερόν αὐτοῦ γράμματα παμμεγέθη, ὡς ἄλλωνος τόπον ἔχων μέτρον ὡσεὶ μοδίων τετρακισχιλίων· καὶ ἦσαν γράμματα χροσᾶ. ⁸Καὶ εἶπέν μοι ὁ ἄγγελος· Ἀνάγνωθι ταῦτα, καὶ ἀνέγνων. Καὶ ἔλεγον οὕτως. Οὔτε γῆ με τίκει οὔτε οὐρανός, ἀλλὰ τίκεισί με πτέρυγες πυρός. ⁹Καὶ εἶπον· Κύριε, τί ἐστὶ τὸ ὄρνεον τοῦτο, καὶ τί τὸ ὄνομα αὐτοῦ; ¹⁰Καὶ εἶπέν μοι ὁ ἄγγελος· Φοῖνιξ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ. <Καὶ εἶπον·> ¹¹Καὶ τί ἐσθίει; καὶ εἶπέν μοι· Τὸ μάννα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὴν δροσὸν τῆς γῆς. ¹²καὶ εἶπον· Ἀφοδεύει τὸ ὄρνεον; Καὶ εἶπέν μοι· Ἀφοδεύει σκώληκα, καὶ τὸ τοῦ σκώληκος ἀφοδεύμα γίνεται κινάμων, ὧπερ χρῶνται βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες. Μεῖνον δέ, καὶ ὄψει δόξαν Θεοῦ. ¹³Καὶ ἐν τῷ ὄμιλῳ αὐτὸν ἐγένετο βροντὴ ὡς ἤχος βροντῆς, καὶ ἐσαλεύθη ὁ τόπος ἐν ᾧ ἰστάμεθα. Καὶ ἠρώτησα τὸν ἄγγελον· Κύριέ μου, τί ἐστὶν ἡ φωνὴ αὕτη;

ἄμπλο, τὴν πῶσι καὶ τὴν ἀπώλεια πλήθους ἀνθρώπων ἕξαιτίας τῆς μέθης· εἰς τὸν τρίτο οὐρανὸν εἶναι ἡ κατοικία τοῦ Δράκοντα καὶ τοῦ Ὅφι, δηλ. τῶν κολασμένων. Εἰς τὸν Β' Ἐνώχ οἱ διαδρομέες τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης εἶναι εἰς τὸν τέταρτο οὐρανό.

Στίχ. 1: Τὸ ἄρμα ἦτο «τετραέλαστον», κατὰ τὴν σλαυονικὴν μετάφρασι τὸ ὀδηγοῦσαν 4 πτερωτοὶ ἄγγελοι, καὶ εἶχε τὸ χρῶμα τῆς φωτιᾶς, ἦτο «ὑπόπυρον». Τὸ πύρινο στεφάνι τοῦ ἄρματηλάτη ξέρομε ἀπὸ τῆς μυθολογίας τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰνδῶν. Τὶς παραστάσεις ὁμῶς αὐτὲς ξέρει καὶ ἡ ραββ. φιλολογία (βλ. Ginzbey, Ἐνθ' Ἀνωτ., σελ. 550).

Στίχ. 5 ἐξ.: Ἡ ἐδῶ παρεχομένη παράστασι τοῦ Φοῖνικος δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς ἐκεῖνη τοῦ «Φυσιολόγου» (Ἐκδ. Franc. Sbordone, Μιλάνο, 1936), κατὰ τὴν ὅποια ὁ ἴδιος καίγεται πάνω εἰς τὸ θυσιαστήριον καὶ ἀπὸ τῆς στάχτη του ξαναγεννιέται μετὰ τὴν μορφὴν σκώληκος, καὶ ἔτσι μένει γιὰ ἓνα μεσοδιάστημα. Ὁ σλαυον. Ἐνώχ II γνωρίζει περισσότερους Φοῖνικες καὶ Χαλκίδρες στὴ συνοδεία τοῦ ἡλίου. Γιὰ πλήρη διαπραγματεύσει τοῦ μύθου βλ. Jean Hubaux et Maxime Leroy: Le myth du phenix dans les littératures grecques et latines, Lüttich et Paris, 1939.

Πρόκειται γιὰ πανάρχαιες παραστάσεις, ποὺ ἔχουν τὶς ἀρχὲς τους στὴν ἀρχαία Αἴγυπτο καὶ Ἰνδία. Τὶς βρῖσκομε ἀκόμα καὶ στὴν πατερικὴ φιλολογία. Ὅμως μόνο στὸν Ε.Β. ὁ Φοῖνικας εἶναι ὁ ἡμερήσιος συνοδὸς τοῦ ἡλίου (Ἐπίσης καὶ Α' μορφὴ τοῦ σλαυονικοῦ Ἐνώχ).

Στίχ. 7: μόδιος = 200 ὄργυιες.

Στίχ. 13: οἱ 365 πύλες τοῦ οὐρανοῦ ἀνταποκρίνονται στίς 365 ἡμέρες τοῦ ἔτους. Ὁ Α' Ἐνώχ γνωρίζει 12 πύλες καὶ 12 παράθυρα, ἐνῶ ὁ Β' Ἐνώχ 12 πύλες, 6 εἰς τὴν Ἀνατολή καὶ 6 εἰς τὴν Δύση.

Καὶ εἶπέν μοι ὁ ἄγγελος· Ἄρτι ἀνοίγουσιν οἱ ἄγγελοι τὰς τριακοσίας ἐξήκοντα πέντε πύλας τοῦ οὐρανοῦ, καὶ διαχωρίζεται τὸ φῶς ἀπὸ τοῦ σκότους. ¹⁴Καὶ ἦλθεν φωνὴ λέγουσα· Φωτοδότα, δὸς τῷ κόσμῳ τὸ φέγγος. ¹⁵καὶ ἀκούσας τὸν κτύπον τοῦ ὄρνεου, εἶπον· Κύριε, τί ἐστὶν ὁ κτύπος οὗτος; ¹⁶Καὶ εἶπεν· Τοῦτό ἐστι τὸ ἐξυπνίζον τοὺς ἐπὶ γῆς ἀλέκτορας· ὡς γὰρ τὰ δίστομα, οὕτως καὶ ὁ ἀλέκτωρ μὴνύει τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ κατὰ τὴν ἰδίαν λαλίαν. Ὁ ἥλιος γὰρ ἐτοιμάζεται ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, καὶ φωνεῖ ὁ ἀλέκτωρ.

7 ¹Καὶ εἶπον ἐγώ· Καὶ ποῦ ἀποσχολεῖται ὁ ἥλιος ἀφ' οὗ ὁ ἀλέκτωρ φωνεῖ; ²Καὶ εἶπέν μοι ὁ ἄγγελος· Ἄκουσον, Βαρούχ· πάντα ὅσα ἐδειξά σοι ἐν τῷ πρώτῳ καὶ δευτέρῳ οὐρανῷ εἰσὶν καὶ ἐν τῷ τρίτῳ οὐρανῷ διέρχεται ὁ ἥλιος καὶ διδοῖ τῷ κόσμῳ τὸ φέγγος. Ἀλλὰ ἐκδεξαι, καὶ ὄψει δόξαν Θεοῦ. ³Καὶ ἐν τῷ ὀμιλεῖν με αὐτῷ, ὄρῳ τὸ ὄρνεον, καὶ ἀνεφάνη ἔμπροσθεν, καὶ πρὸς μικρὸν ἠῤῥεξε, καὶ ἀνεπληροῦτο. ⁴Καὶ δπισθεν τοῦτου τὸν ἥλιον ἐξαστροάπτουτα καὶ τοὺς ἀγγέλους μετ' αὐτοῦ φέροντας καὶ στέφανον ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, οὗ τὴν θέαν οὐκ ἠδυνήθημεν ἀντοφθαλμῆσαι καὶ ἰδεῖν. ⁵Καὶ ἄ|μα τῷ λάμψαι τὸν ἥλιον ἐξέτεινε καὶ ὁ φοῖνιξ τὰς αὐτοῦ πτέρυγας. Ἐγὼ δὲ ἰδὼν τὴν τοιαύτην δόξαν ἐταπεινώθην φόβῳ μεγάλῳ, καὶ ἐξέφυγον καὶ ὑπεκρούβην ἐν ταῖς πτέρυξι τοῦ ἀγγέλου. ⁶Καὶ εἶπέν μοι ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Βαρούχ, ἀλλὰ ἐκδεξαι, καὶ ὄψει καὶ τὴν δύσιν αὐτῶν.

8 ¹Καὶ λαβὼν με ἤγαγέν με ἐπὶ δυσμάς. Καὶ ὅταν ἦλθεν ὁ καιρὸς τοῦ δῶσαι, ὄρῳ πάλιν ἔμπροσθεν τὸ ὄρνεον ἐρχόμενον καὶ τὸν ἥλιον μετὰ τῶν

Στίχ. 14: «Φωτοδότα, δὸς τῷ κόσμῳ τὸ φέγγος». Βλ. Σλαυον. Ἐνὸχ XV 1 ἐξ.: «Τότε τὰ στοιχεῖα τοῦ ἡλίου τὰ καλούμενα Φοῖνικες καὶ Χάλλυδροι ἔσπουν σὲ ὕμνο, γι' αὐτὸ κάθε πουλὶ τινάζει τὰ φτερά του, καθὼς χαίρεται τὸ δοτῆρα τοῦ φωτός, καὶ ἔσπουν σὲ τραγοῦδι κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυρίου. Ὁ δοτήρας τοῦ φωτός ἐρχεται νὰ δώσῃ λαμπρότητα σ' ὀλόκληρο τὸν κόσμον».

Στίχ. 15: Κατὰ μίαν ἀρμενικὴν παράδοσιν, πρῶτα λαλαεῖ ὁ οὐράνιος πετεινός, καὶ τότε ἀρχίζουν οἱ ἀγγελικοὶ χοροὶ νὰ ψάλλουν. Αὐτοὺς ἀκοῦνε οἱ πετεινοὶ τῆς γῆς, ξυπνοῦν τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰρχίσουν κι' αὐτοὶ τὸν ὕμνον πρὸς τὸ Δημιουργό.

Στίχ. 16: «δίστομα» = τὰ δυνάμενα νὰ ἀρθρώσουν ζῶα, ὅπως ὁ ἄνθρωπος. Κατὰ τὸν Riessel, «ὡς γὰρ τὰ διὰ στόματος».

7 Στίχ. 3: «καὶ ἀνεπληροῦτο» = ἔφθασε τὸ κανονικὸ του μέγεθος.

Στίχ. 4 ἐξ.: Τὸ θέμα τοῦ στεφάνου τοῦ ἡλίου ποῦ κρατοῦν ἄγγελοι «ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ» καὶ τέσσερες ἐξ αὐτῶν ἀνακαινίζουσιν, ὅταν τελειώσῃ ἡ ἡμέρα «διὰ τὸ μεμολύνθαι αὐτὸν καὶ τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς» ἐξαιτίας τῶν ἀμαρτιῶν τῶν ἀνθρώπων δίνει ἐντελῶς ἡθικὸν χαρακτῆρα εἰς τὴν ἐπιβλητικὴν εἰκόνα τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσης. Ἡ «ταπεινώσις» τῶν πτερύγων εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς ἐξαντλητικῆς ἐργασίας τοῦ Φοῖνικος ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ κατάλογος τοῦ στίχ. 5 ἐνθυμίζει τὸν ἄλλο κατάλογο τοῦ κεφ. 4,17 περὶ τῶν φοβερῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μέθης. Ὑπάρχει συνέπεια εἰς τὴν σκέψιν τοῦ σ. Ὅλα ὅσα δεῖχεται εἰς τὸν Βαρούχ ὁδηγοῦν εἰς ἓνα στόχο: τὴν μετάνοια.

ἀγγέλων ἐρχόμενον. Καὶ ἅμα τῷ ἐλθεῖν αὐτόν, ὄρω τοὺς ἀγγέλους, καὶ ἦραν τὸν στέφανον ἀπὸ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ. ²Τὸ δὲ ὄρνεον ἔστη τεταπεινωμένον καὶ συστέλλον τὰς πτέρυγας αὐτοῦ. ³Καὶ ταῦτα ἰδὼν ἐγὼ εἶπον· Κύριε, διὰ τί ἦραν τὸν στέφανον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἡλίου, καὶ διὰ τί ἐστὶ τὸ ὄρνεον τοσοῦτον τεταπεινωμένον; ⁴Καὶ εἶπέν μοι ὁ ἄγγελος· Ὁ στέφανος τοῦ ἡλίου, ὅταν τὴν ἡμέραν διαδράμη, λαμβάνουσιν τέσσαρες ἄγγελοι τοῦτον καὶ ἀναφέρουσιν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀνακαινίζουσιν αὐτόν, διὰ τὸ μεμολύνθαι αὐτόν καὶ τὰς ἀκτίνας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ λοιπὸν καθ' ἑκάστην ἡμέραν οὕτως ἀνακαινίζεται. ⁵Καὶ εἶπον ἐγὼ Βαρούχ· Κύριε, καὶ διὰ τί μολύνονται αἱ ἀκτῖνες αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς; Καὶ εἶπέν μοι ὁ ἄγγελος· Θεωρῶν τὰς ἀνομίας καὶ τὰς ἀδικίας τῶν ἀνθρώπων, ἤγουν πορνείας, μοιχείας, κλοπᾶς, ἀρπαγᾶς, εἰδωλολατρείας, μέθας, φόρους, ἔρεις, ζήλη, καταλαλίας, γογγυσμούς, ψιθυρισμούς, μαντείας, καὶ τὰ τοῦτων ὁμοία, ἅτινα οὐκ ἐστὶ τῷ θεῷ ἀρεστά· διὰ ταῦτα μολύνεται καὶ διὰ τοῦτο ἀνακαινίζεται. ⁶Περὶ δὲ τοῦ ὄρνέου, τὸ πῶς ἐταπεινώθη· ἐπεὶ διὰ τὸ κατέχειν τὰς τοῦ ἡλίου ἀκτίνας, διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς ὀλοήμερου καύσεως, [ὡς] δι' αὐτῶν ταπεινοῦται. ⁷Εἰ μὴ γὰρ αἱ τούτου πτέρυγες, ὡς προείπομεν, | περιέσκεπτον τὰς τοῦ ἡλίου ἀκτίνας, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα πνοή.

9 ¹Καὶ τούτων συσταλέντων καὶ ἡ νύξ κατέλαβεν καὶ ἅμα ταύτην καὶ μετὰ τῆς σελήνης καὶ μετὰ τῶν ἀστέρων. ²Καὶ εἶπον ἐγὼ Βαρούχ· Κύριε, δεῖξόν μοι καὶ ταύτην, παρακαλῶ, πῶς ἐξέροχεται καὶ ποῦ ἀπέροχεται, καὶ ἐν ποίῳ σχήματι περιπατεῖ; ³Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος· Ἀνάμεινον, καὶ ὄφει καὶ ταύτην ὡς μετ' ὀλίγον. Καὶ τῇ ἐπαύριον ὄρω καὶ ταύτην ἐν σχήματι γυναικὸς καὶ καθημένην ἐπὶ ἄρματος τροχοῦ. Καὶ ἦσαν ἔμπροσθεν αὐτῆς βόες καὶ ἄμνοι ἐν τῷ ἄρματι, καὶ πλῆθος ἀγγέλων ὁμοίως. ⁴Καὶ εἶπον· Κύριε, τί εἰσιν οἱ βόες καὶ οἱ ἄμνοι; Καὶ εἶπέν μοι· Ἀγγελοὶ εἰσιν καὶ αὐτοί. ⁵Καὶ ἅλιον ἠρώτησα· Καὶ τί ἐστὶν ὅτι ποτὲ μὲν αὖξει, ποτὲ δὲ λήγει; Καὶ (εἶπέν μοι)· Ἀκουσον, ὦ Βαρούχ· ταύτην ἦν βλέπεις ὡραία ἦν γεγραμμένη ὑπὸ θεοῦ ὡς οὐκ ἄλλη. ⁷Καὶ ἐν τῇ παραβάσει τοῦ πρώτου Ἀδάμ παρήψε τῷ Σαμαήλ ὅτε τὸν | ὄφιν ἔλαβεν ἔνδυμα· οὐχ ὑπεκρύβη ἀλλὰ παρηύξησε. Καὶ ὠργίσθη αὐτῇ

9 Αὐτὴ εἶναι ἡ ὑποφαινόμενη ἰδέα καὶ εἰς τὸ κεφ. 9 περὶ τῆς σελήνης.

Στίχ. 1: «Καὶ τούτων συσταλέντων» = καὶ ὅταν αὐτὰ ἀποσύρθηκαν. Τῇ συνέχεια τῆς προτάσεως ὁ Riessel διορθώνει: «καὶ ἅμα ταύτην τὸ ἄρμα (ἢ ἡ ἄμαξα) τῆς σελήνης». Ἐνῶ δὲ τὸ ἡλιακὸ ἄρμα σύρεται ἀπὸ 40 ἀγγέλους, τὸ ἄρμα τῆς σελήνης σύρεται καὶ αὐτὸ ὑπὸ ἀγγέλων, μερικὸν ἐκ τῶν ὁποίων ἔχουν μορφή βοῶν καὶ ἄμνων.

Στίχ. 7: «οὐχ ὑπεκρύβη ἀλλὰ παρηύξησε» σημαίνει συνευδοκία καὶ ἐπιδοκιμασία τῆς σελήνης κατὰ τὴν παραβάσει τοῦ «τοῦ πρώτου Ἀδάμ», ὕστερα ἀπὸ παρακίνηση τοῦ Σαμαήλ, ποῦ φόρεσε τὸ ἔνδυμα φιδιοῦ. Ὁργίσθη ὁ Θεὸς γιὰ τὴν πρᾶξι αὐτῆ τῆς σελήνης, καὶ γι' αὐτὸ οἱ προσαυξήσεις της. Τὰ πάντα δηλ. ἐπάνω στὸν οὐρανό, κι' ὅταν περιγράφονται μὲ τὰ πιδὸ παράξενα μυθολογικὰ χρώματα, εἰς ἕνα πρᾶγμα ἀποβλέπουν: νὰ δεῖξουν τὴ συμμετοχὴ τοῦ σύμπαντος κόσμου στὴν ἁμαρτία τοῦ ἀνθρώπου.

ὁ Θεός, καὶ ἔθλιψεν αὐτὴν καὶ ἐκολόβωσεν τὰς ἡμέρας αὐτῆς. ⁸Καὶ εἶπον· Καὶ πῶς οὐ λάμπει καὶ ἐν παντί, ἀλλ' ἐν τῇ νυκτὶ μόνον; Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος· Ἔκκουσον ὡσπερ ἐνώπιον βασιλέως οὐ δύνανται οἱ οἰκέται παρορησιασθῆναι, οὕτως οὐδὲ ἐνώπιον τοῦ ἡλίου δύνανται ἡ σελήνη καὶ (οἱ) ἀστέρες ἀγῶσαι. Ἔκει γὰρ οἱ ἀστέρες κρέμανται, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἡλίου σκεπάζονται· καὶ ἡ σελήνη σφά οὐσα ὑπὸ τῆς τοῦ ἡλίου θερμῆς ἐκδαπανᾶται.

10 ¹Καὶ ταῦτα πάντα μαθὼν παρὰ τοῦ ἀρχαγγέλου, λαβὼν ἡγαγέν με εἰς τέταρτον οὐρανόν. ²Καὶ εἶδον πεδίον ἀπλοῦν, καὶ ἐν μέσῳ αὐτοῦ λίμνην ὑδάτων. ³Καὶ ἦσαν ἐν αὐτῷ πλήθη ὀρνέων ἐκ πασῶν γενεῶν· ἀλλ' οὐχ ὅμοια τῶν ἐνταῦθα· ἀλλ' ἴδον τὸν γέρανον ὡς βόας μεγάλους· καὶ πάντα μεγάλα ὑπερέχοντα τῶν ἐν κόσμῳ. ⁴Καὶ ἠρώτησα τὸν ἄγγελον· Τί ἐστὶ τὸ | πεδίον, καὶ τίς ἡ λίμνη, καὶ τί τὸ περὶ αὐτὴν πλῆθος τῶν ὀρνέων; ⁵Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος· Ἔκκουσον, Βαρούχ· τὸ μὲν πεδίον ἐστὶν τὸ περιέχον τὴν λίμνην καὶ ἄλλα θαυμαστά ἐν αὐτῷ, οὗπερ ἔρχονται αἱ ψυχαὶ τῶν δικαίων ὅταν ὀμιλῶσι συνδιὰγοντες χοροὶ χοροί. ⁶Τὸ δὲ ὕδωρ ἐστὶν ὅπερ τὰ νέφη λαμβάνοντα βρέχουσιν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀξάνουσιν οἱ καρποί. ⁷Καὶ εἶπον πάλιν τὸν ἄγγελον κυρίου· Τὰ δὲ ὄρνεα (τί); καὶ εἶπέν μοι· Αὐτὰ εἰσὶν ἃ διαπαντὸς ἀνυμνοῦσι τὸν κύριον. ⁸Καὶ εἶπον ἐγὼ Βαρούχ· Κύριε, καὶ πῶς λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι ὅτι ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἐστὶν τὸ ὕδωρ ὅπερ βρέχει; ⁹Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος· Τὸ μὲν βρέχον ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἐπὶ γῆς ὑδάτων καὶ τοῦτο ἐστὶν· τὸ δὲ τοὺς καρποὺς ἐνεργοῦν ἐκ τούτου ἐστὶν. ¹⁰Ἰσθὶ οὖν τοῦ λοιποῦ ὅτι ἐκ τούτων ἐστὶν ὁ λέγεται δρόσος τοῦ οὐρανοῦ.

11 ¹Καὶ ἀπὸ τούτου λαβὼν με ὁ ἄγγελος ἡγαγέν με εἰς πέμπτον οὐρανόν. ²Καὶ | ἦν ἡ πύλη κεκλεισμένη· καὶ εἶπον· Κύριε, οὐκ ἀνοίγεται ὁ πυλὼν οὗτος

10 Στίχ. 1: ὡς «λίμνην ὑδάτων» πρέπει νὰ ἐκλάβωμε, κατὰ τὸν James, τὴν Ἀχερουσία Λίμνη, ποῦ ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν Ἀποκ. Μωϋσ. XXXII καὶ εἰς τὴν Ἀποκαλ. Παύλου 22.

Στίχ. 3: Ἡ λέξις «ὀρνεον» ὡς σύμβολο τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἔχει πολὺ ἀσχημα εἰς τὸ ἑλληνικὸ αἶσθημα. Ἡ ἰδέα εἶναι γνωστὴ καὶ εἰς τὴν ραββ. φιλολογία Sanh. 92B «Καὶ ἡ ψυχὴ ἠμπορεῖ νὰ πῆ: Τὸ σῶμα ἠμάρτησε· ἀφοῦ ἐχωρίσθηκα ἀπὸ αὐτό, θὰ πετάξω εἰς τὸν ἀέρα ὡς πτηνόν». — Τὰ περὶ ὕδατος ἐκ τῆς θαλάσσης καὶ δρόσου ἀπὸ τῆς λίμνης γιὰ τὴν καρποφορίαν τῆς γῆς σκοποὶν ἔχουν νὰ τονίσουν ἐντονώτερα τὴν μέριμνα τοῦ οὐρανοῦ γιὰ τοὺς καρποὺς τῆς γῆς, ποῦ συντηροῦν τὸν ἄνθρωπο.

Τὰ κεφ. 11-17 περιλαμβάνουν τὰ γινόμενα εἰς τὸν πέμπτον οὐρανόν. Πρόκειται περὶ τῶν δεήσεων καὶ τῶν ἔργων τῶν ἀνθρώπων, ποῦ οἱ ἄγγελοι μεταφέρουν εἰς τὸν «ἀρχιστράτηγον» Μιχαήλ, καὶ αὐτὸς εἰς τὸν Θεὸν παραπάνω. Ἡ χαρὰ ἢ ἡ θλίψη τῆς προσκομιδῆς τῶν ἔργων τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, καθὼς καὶ ἡ οὐράνια ἀνταπόκρισις, δὲν ἔχουν ἄλλο σκοπὸν παρὰ νὰ ὀδηγήσουν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν μετάνοια.

11. Περὶ τοῦ Μιχαήλ ἔχει γίνεαι λόγος εἰς τὸ βιβλίον μας Α' Ἐνώχ (XX,5).— «Κλειδοῦχος τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν»: εἰς τὰ Παραλειπ. Ἰερειμ. IX 5 καὶ Διαθῆκαι Πατριάρχ.

ὅπως εἰσέλθωμεν; Καὶ εἶπέν μοι ὁ ἄγγελος· Οὐ δυνάμεθα εἰσελθεῖν ἕως ἔλθῃ Μιχαὴλ ὁ κλειδοῦχος τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ἀλλ' ἀνάμεινον, καὶ ὄφει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. ³Καὶ ἐγένετο φωνὴ μεγάλη ὡς βροντὴ. Καὶ εἶπον· Κύριε, τί ἐστὶν ἡ φωνὴ αὐτῆς; ⁴Καὶ εἶπέν μοι· Ἄρτι κατέρχεται ὁ ἀρχιστράτηγος Μιχαὴλ ἵνα δέξηται τὰς δεήσεις τῶν ἀνθρώπων. ⁵Καὶ ἰδοὺ ἦλθεν φωνή· Ἐνοιγήτωσαν αἱ πόλαι. Καὶ ἤνοιξαν, καὶ ἐγένετο τρισμὸς ὡς βροντῆς. ⁶Καὶ ἦλθεν Μιχαὴλ, καὶ συνήνησεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος ὁ ὢν μετ' ἐμοῦ, καὶ προσεκύνησεν αὐτόν, καὶ εἶπεν· Χαίροις, ὁ ἐμὸς ἀρχιστράτηγος καὶ παντὸς τοῦ ἡμετέρου τάγματος. ⁷Καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος Μιχαὴλ· Χαίροις καὶ σύ, ὁ ἡμέτερος ἀδελφὸς καὶ ὁ τὰς ἀποκαλύψεις διερμηνεύων τοῖς καλῶς τὸν βίον διερχομένοις. ⁸Καὶ οὕτως ἀλλήλους κατασπασάμενοι ἔστησαν. Καὶ ἴδον τὸν ἀρχιστράτηγον Μιχαὴλ κρατοῦντα φιάλην μεγάλην σφόδρα· τὸ βάθος αὐτῆς ὅσον ἀπὸ οὐρανοῦ ἕως τῆς γῆς, καὶ τὸ πλάτος ὅσον ἀπὸ βορρᾶ ἕως νότου. Καὶ εἶπον· Κύριε, τί ἐστὶν ὁ κρατεῖ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος; ⁹Καὶ εἶπέν μοι· Τοῦτο ἐστὶν ἔνθα προσέρχονται αἱ ἀρεταὶ τῶν δικαίων καὶ ὅσα ἐργάζονται ἀγαθὰ, ἅτινα ἀποκομίζονται ἐμπροσθεν τοῦ ἐπουρανίου Θεοῦ.

12 ¹Καὶ ἐν τῷ ὁμιλεῖν με αὐτοῖς, ἰδοὺ ἦλθον ἄγγελοι φέροντες κανίσκια γέμοντα ἀνθῶν· καὶ ἔδωκαν αὐτὰ πρὸς τὸν Μιχαὴλ. ²Καὶ ἠρώτησα τὸν ἄγγελον· Κύριε, τίνας εἰσὶν οὗτοι, καὶ τί τὰ προσκομιζόμενα παρ' αὐτῶν;

(Λευὶ 5,1) ὀνομάζεται ἀρχάγγελος δικαιοσύνης, πού ὀδηγεῖ τοὺς δικαίους στὸν οὐρανό. Πρβλ. Ἀποκ. Παύλου 22. Ἐδῶ ὁ Μιχαὴλ «κατέρχεται» εἰς τὸν πέμπτο οὐρανὸ γιὰ νὰ παραλάβῃ τὰ κομιζόμενα ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους. Στὸ Ταλμουδ (Chagigah) τὸ θυσιαστήριο πού ὁ Μιχαὴλ προσφέρει θυσία βρίσκεται στὸν τέταρτο οὐρανό. Ἡ ἔκφρασι «βασιλεία τῶν οὐρανῶν» πρέπει, βέβαια, νὰ θεωρηθῆ χριστιανικῆς προελεύσεως. Ἡ ἔννοια ὅτι οἱ οὐρανοὶ ἀνοίγουν ὀρισμένες ὥρες γιὰ νὰ δεχθοῦν τὶς προσευχῆς τῶν ἀνθρώπων ἔχει εἰσελθεῖ βαθιὰ καὶ εἰς τὴ λαϊκὴ εὐσέβεια.

Στίχ. 8: «Φιάλην μεγάλην»: Πρβλ. Ἀποκαλ. 5,8 «...καὶ φιάλας χρυσᾶς γεμούσας θυμιαμάτων αἱ εἰσὶν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων». Βλ. καὶ 8,3. — Οἱ στίχ. 6 καὶ 7 ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός ὅτι μόνο ὁ Μιχαὴλ ἤμπορεῖ νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸν Θεὸν τὶς προσευχῆς τῶν ἁγίων, ἀποδίδουν ἕνα ἐπεξεργασμένο οὐράνιο πρωτόκολλο, πού δὲν εἶναι γνωστὸ στὴν ἰουδαϊκὴ φιλολογία, ὅπου καὶ ἄλλοι, διάφοροι ἄγγελοι, προσκομίζουσαν προσευχῆς στὸ Θεό. Τοῦτο πράττει ὁ Ραφαὴλ στὸν Γωβίτ 12,5, καὶ στὴ Διαθήκῃ Λευὶ 3,5 ἐξ. ἀρχάγγελοι γενικῶς μεσιτεύουσαν ὑπὲρ τῶν ἐν ἀγνοίᾳ ἀμαρτανόντων δικαίων· στὴ συνέχεια μνημονεύεται ἡ παρακάτω τάξι τῶν ἀγγέλων, οἱ ὅποιοι ἀναφέρουσαν τὰ τῶν ἀνθρώπων εἰς τοὺς «ἀγγέλους τοῦ προσώπου». Ἐδῶ, δὲν γνωρίζομε γιὰτι αὐτὴ ἡ ἔξαρσι τοῦ Μιχαὴλ. Εἰς τὴν Ἀποκαλ. Παύλου μνημονεύονται τρεῖς τάξεις ἀγγέλων, δύο χαρούμενες καὶ μία λυπημένη. Ἡ πρώτη τάξι ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς φύλακες τῶν θεοσεβῶν, — ἡ δευτέρη τῶν ἀσκητῶν καὶ ἡ τρίτη τῶν ἀσεβῶν. Ἡ τρίτη τάξι ἐπιθυμεῖ νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν φύλαξι τῶν ἀσεβῶν, τὸ ἀλτημά της ὅμως δὲν ἱκανοποιεῖται. Ἡμπορεῖ νὰ ἔχη κανεὶς κατὰ νοῦ τὶς τρεῖς αὐτῆς τάξεις, καθὼς διαβάξει τὸ παρὸν κείμενο, κεφ. 12 ἐξ., ἀν καὶ πολλοὶ δέχονται ἐπίδρασι τοῦ Ε.Β. ἐπὶ τῆς Ἀποκαλ. Παύλου.

³Καὶ εἶπέν μοι· Οὗτοί εἰσιν ἄγγελοι (οἱ) ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν. ⁴Καὶ λαβὼν ὁ ἀρχάγγελος τοὺς κανίσκους ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν φιάλην. ⁵Καὶ λέγει μοι ὁ ἄγγελος· Ταῦτα τὰ ἄνθη εἰσὶν αἱ ἀρεταὶ τῶν δικαίων. ⁶Καὶ εἶδον ἑτέρους ἀγγέλους | φέροντας κανίσκια κενὰ οὐ γέμοντα· καὶ ἤρχοντο λυπούμενοι, καὶ οὐκ ἐτόλμησαν ἐγγίσειν, διότι οὐκ εἶχον τέλεια τὰ βραβεῖα. ⁷Καὶ ἐβόησεν Μιχαὴλ λέγων· Δεῦτε καὶ ὑμεῖς, ἄγγελοι, φέρετε ὃ ἠρέγκατε, ⁸Καὶ ἔλυτήθη Μιχαὴλ σφόδρα, καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ ἄγγελος, διὸ οὐκ ἐγέμισαν τὴν φιάλην.

13 ¹Καὶ εἶθ' οὕτως ἦλθον ἕτεροι ἄγγελοι κλαίοντες καὶ ὀδυρόμενοι καὶ μετὰ φόβου λέγοντες· Ἴδε ἡμᾶς μεμελανωμένους, κύριε, ὅτι πονηροῖς ἀνθρώποις παρεδόθημεν, καὶ θέλομεν ὑποχωρῆσαι ἀπ' αὐτῶν. ²Καὶ εἶπεν Μιχαὴλ· Οὐ δύνασθε ὑποχωρεῖν ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ εἰς τέλος κυριεύσῃ ὁ ἐχθρός· ἀλλ' εἶπατέ μοι τί αἰτεῖσθε. ³Καὶ εἶπον· Δεόμεθά σου, Μιχαὴλ ἀρχιστρατήγη ἡμῶν, μεταθὲς ἡμᾶς ἀπ' αὐτῶν, ὅτι οὐ δυνάμεθα ἀνθρώποις πονηροῖς καὶ ἄφροσι προσμένειν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς οὐδὲν ἀγαθόν, ἀλλὰ πᾶσα ἀδικία καὶ πλεονεξία. ⁴Οὐ γὰρ εἶδομεν αὐτοὺς εἰσελθεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ ποτέ, οὐδὲ εἰς πνευματικὸν πατέρας οὐδὲ εἰς ἀγαθόν ἐν· ἀλλ' ὅπου φόνος, καὶ αὐτοὶ ἐν μέσῳ ἐκεῖ, καὶ ὅπου πορνείαι, μοιχεῖαι, κλεψίαι, καταλαλῖαι, ἐπιουρκίαι, φθόνοι, μέθαι, ἔρεις, ζῆλος, γογγυσμός, ψιθυρισμός, εἰδωλολατρισιμός, μαντεῖα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἐκεῖ εἰσιν ἐργάται τῶν τοιούτων καὶ ἐτέρων χειρῶν. Διὸ δεόμεθα ἐξελεθεῖν ἡμᾶς ἀπ' αὐτούς. ⁵Καὶ εἶπεν Μιχαὴλ τοῖς ἀγγέλοις· Ἐκδέξασθε ἕως οὗ μάθω παρὰ κυρίου τὸ τί γένηται.

14 ¹Καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀπῆλθεν ὁ Μιχαὴλ, καὶ ἐκλείσθησαν αἱ θύραι· καὶ ἐγένετο φωνὴ ὡς βροντῆ· καὶ ἠρώτησα τὸν ἄγγελον· Τί ἐστιν ἡ φωνή; Καὶ εἶπέν μοι· Ἄρι προσφέρει Μιχαὴλ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀρετὰς τῷ Θεῷ.

15 ¹Καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ κατήλθεν ὁ Μιχαὴλ καὶ ἠροίγη ἡ πύλη· καὶ ἤνεγκεν ἔλαιον. ²Καὶ τοὺς ἀγγέλους τοὺς ἐνεγκόντας τὰ κανίσκια πλήρη ἐπλήρωσεν αὐτὰ ἔλαιον λέγων· Ἀπενέγκατε, ὅτε ἑκατονταπλασίονα τὸν μισθὸν τοῖς φίλοις ἡμῶν καὶ τοῖς ἐμπόνως ἐργασασμένοις τὰ καλὰ ἔργα. Οἱ γὰρ καλῶς

12 Ὁ στίχ. 3 «οὗτοί εἰσιν ἄγγελοι ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν», κατὰ τὴν σλαβον. μετάφρασι ἔχει «ἐπὶ τῶν δικαίων».

13 Ἡ αἵτησις παραιτήσεως τῆς τρίτης τάξεως τῶν ἀγγέλων ἀπὸ τῆ φύλαξι τῶν ἀσεβῶν ἀκολουθεῖται ἀπὸ τρίτο κατάλογο ἀμαρτιῶν καὶ ἀνομιμῶν (αἱ προηγουμένοι στὰ κεφ. 4,17 καὶ 8,5 ἐξ.). Τὰ περὶ ἐκκλησιασμοῦ καὶ ἐπισκέψεως πνευματικῶν πατέρων κτλ. εἶναι, χωρὶς ἀμφιβολία, χριστιανικὴ παρεμβολή.

15 Ἡ διδασκαλία περὶ ἀναταπδόσεως ποῦ περιέχεται στὸ κεφ. αὐτὸ «ἔργα — χάρις» εἶτε ἔχει ἀρχικὰ ἰουδαϊκὴ προέλευσι (πρβλ. σαδδουκαϊκὴ σχετικὴ διδασκαλία) εἶτε σχετίζεται πρὸς desiderata τῆς λαϊκῆς θρησκείας ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Ἐδῶ πιθανὸν ἔγιναν καὶ τὰ δύο.

σπειραντες και καλῶς ἐπισυνάγουσιν. ³Και λέγει και τοὺς ἀποκένους φέροντας τοὺς κανίσκους· Δεῦτε και ὑμεῖς, ἀπολάβετε τὸν μισθὸν καθὼς ἠνέγκατε, και ἀπόδοτε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. ⁴Εἶτα λέγει και τοῖς τὰ γέμοντα ἐνεγκοῦσι και τοῖς τὰ ἀπόκενα· Πορευθέντες εὐλογήσατε τοὺς φίλους ἡμῶν και εἶπατε αὐτοῖς ὅτι Τάδε λέγει κύριος· Ἐπὶ ὀλίγη ἐστὲ πιστοί, ἐπὶ πολλῶν ὑμᾶς καταστήσει· εἰσέλθατε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου ὑμῶν.

16 ¹Και στραφεὶς λέγει και τοῖς μηδὲν ἐνεγκοῦσιν· Τάδε λέγει κύριος· Μὴ ἐστε σκυθρωποί, και μὴ κλαίετε, μηδὲ ἐάσατε τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. ²Ἄλλ' ἐπειδὴ παρώργισάν με ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν, πορευθέντες παραζηλώσατε αὐτοὺς και παροργίσατε και παραπικράνατε ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτω. ³Ἐτι σὺν τούτοις ἐξαποστείλατε κάμπην και βροῦχον και ἐρυσίβην και ἀκρίδα (και) χάλασαν μετὰ ἀστραπῶν και ὄργης, και διχοτομήσατε αὐτοὺς ἐν μαχαίρᾳ και ἐν θανάτῳ και τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν δαιμονίοις. ⁴Ἵτι οὐκ ἤκουσαν τῆς φωνῆς μου, οὐδὲ ἐσυντηρήρησαν τῶν ἐντολῶν μου, οὐδὲ ἐποίησαν, ἀλλ' ἐγένοντο καταφρονηταὶ τῶν ἐντολῶν μου και τῶν ἐκκλησιῶν μου, και ὑβρισταὶ τῶν ἱερέων τῶν τοὺς λόγους μου κηρυττόντων αὐτοῖς.

17 ¹Και ἅμα τῷ λόγῳ ἐκλείσθη ἡ θύρα, και ἡμεῖς ἀνεχωρήσαμεν. ²Και λαβὼν με ὁ ἄγγελος ἀπεκατέστησέν με εἰς τὸ ἀπ' ἀρχῆς. ³Και εἰς ἑαυτὸν ἐλθὼν δόξαν ἔφερον τῷ θεῷ τῷ ἀξιώσαντί με τοιούτου ἀξιώματος. ⁴Ὡ και ὑμεῖς, ἀδελφοί, οἱ τυχόντες τῆς τοιαύτης ἀποκαλύψεως, δοξάσατε και αὐτοὶ τὸν θεόν, ὅπως και αὐτὸς δοξάσῃ ὑμᾶς νῦν και ἀεὶ και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

16 Τὸ κεφ. 16 ἐνισχύει τὴν ἀποψὶ αὐτή. Ἰδίως ἡ φράσις «και παραπικράνατε ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτω» ἀποτελεῖ ἔνδειξι τοῦ Ιουδαϊκοῦ ὑποβάθρου τοῦ κειμένου, και ὑποδηλώνει τὴν ὑποδούλωσι στοὺς Ρωμαίους. Κατὰ τὰ ἄλλα τὸ κεφ. 16 φέρει ἔντονη τὴν χριστιανικὴ σφραγίδα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ ὅλη εἰκόνα: ἡ χαρὰ ἢ ἡ λύπη τῶν ἀγγέλων γιὰ τίς ἀρετὲς ἢ ἁμαρτίες τῶν ἀνθρώπων, καθὼς και ἡ ἄμεση ἀνταπόδοσι τῶν ἔργων τῶν εὐσεβῶν και ἀσεβῶν, σὲ τελικὴ ἀνάλυσι δὲν εἶναι παρά ἓνα κήρυγμα προσκλήσεως εἰς μετάνοια. Πρέπει πάντως, νὰ σημειωθῇ πόσο μακριὰ τὸ κείμενο αὐτὸ βρίσκεται ἀπὸ τὴν ἀποκαλυπτικὴ φιλολογία γενικὰ (Ἐνώχ, 4 Ἔσδρα, Συρ. Βαρούχ κτλ.), κατὰ τὴν ὁποία οἱ ἀσεβεῖς περνοῦν πολὺ εὐχάριστα και χαίρονται τὴ ζωὴ τους, ἐνῶ οἱ εὐσεβεῖς καταπιέζονται και δεινοπαθοῦν.

17 Στίχ. 2: «εἰς τὸ ἀπ' ἀρχῆς» = εἰς τὸν τόπον ὅπου βρισκόμουν ἀρχικῶς.

Στίχ. 3: «Και εἰς ἑαυτὸν ἐλθὼν»: δηλώνει τὴν ὀραματικὴ ἐμπειρία ἐν ἐκστάσει.— «ἀξιώματος» = τιμῆς.